

TEISMAI.LT

Doc. dr. Indrė Isokaitė-Valužė:
„Neapykantos kalba – vienas iš
neapykantos nusikaltimų“

Teisėjas Aurelijus Gutauskas:
„Administracinės atsakomybės
taikymas padėtų kovoti su neapykantos
kalba internetinėje erdvėje“

Redakcijos žodis

Su gamtos budimu ir nedrąsiai įsivertinančiu pavasariu užgimė ir šių metų antrasis žurnalo TEISMAI.LT numeris. Vis dažniau ankstyvais rytais girdėdami pavasario pranašą – ausiai kaip melodija malonų paukščių kalbėjimą – čiulbėjimą, šį numerį paskyrėme taip pat kalbai – žmonių sukurtai ir vartojamai. Teisinei, dalykinei, užsienio, suskaitmenintai, neapykantos, tarpukario teismuose vartotai. Tiek tariamai žodžiu, tiek rašomai klaviatūra, tiek tapusiai teisininkų darbo įrankiu, tiek virtusiai jų darbo objektu. Straipsnių autorių kalbinti savo sričių profesionalai – teisėjai, mokslininkai, ekspertai ir praktikai – su žurnalo skaitytojais dalijasi kruopščiu darbu numerio tema sukauptomis žiniomis, argumentuotomis nuomonėmis ir vertingais jų profesinės veiklos vaisiais.

„Aktualiajame interviu“ doc. dr. Indrė Isokaitė-Valužė paaiškina šiandien ypač aktualios neapykantos kalbos sampratą, dalijasi įžvalgomis neapykantos nusikaltimų teisinės kvalifikacijos ir už juos gresiančios baudžiamosios atsakomybės klausimais, akcentuoja neapykantos kalbos raiškos niuansus karo Ukrainoje kontekste (3 p.). Teisinio reguliavimo ir baudžiamosios atsakomybės už neapykantos kalbą temą plėtoja ir tai, kaip žodžio laisvė gali tapti neapykantos kalba, atskleidžia šio numerio „Teisingumo veidas“ – Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjas, šio teismo

Baudžiamųjų bylų skyriaus pirmininkas, profesorius dr. Aurelijus Gutauskas (21 p.).

„Ekspertų įžvalgose“ – Europos Sąjungos Teisingumo Teismo Lietuvos kalbos teisinio vertimo raštu skyriaus naujosios vadovės Natalijos Točickienės pasakojimas apie šio skyriaus kalbos specialistų kasdienybę ir jų pastangas užtikrinant, kad nacionaliniai teismai susikalbėtų su aukščiausiu Europos Sąjungos teismu (6 p.). Na, o skaitytojų akiratį neabejotinai praplės interviu su intelektualųjų technologijų ekspertu doc. dr. Dariumi Amilevičiumi, pasidalijusiu žiniomis ir įžvalgomis apie teisinės kalbos ir teisinių procesų skaitmenizavimą Lietuvoje ir pasaulyje, ateities iššūkius ir perspektyvas skaitmeninant dalykinę teisinę kalbą (10 p.).

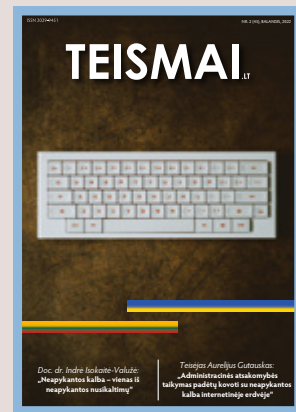
Žurnalo autorių komandą gaiviu pavasarinio vėjelio gūsiu pildo kolegės – Nijolė Damulė iš Šiaulių apylinkės teismo ir Aurimas Žukauskas iš Vilniaus miesto apylinkės teismo. N. Damulė kalbina įvairių profesijų atstovus klausdama, ar teisėjo surašomas procesinis teismo sprendimas yra aiškus ir suprantamas visiems, ar teismų priimti sprendimai visuomenei paaiškinami paprasta žmonių kalba (14 p.). A. Žukauskas, išanalizavęs archyvų medžiagą ir ekspertų straipsnius, pristato įdomiausius atvejus, kaip kalbėta tarpukario teismuose (29 p.).

Supažindiname su nauja rubrika „Kitoks teismas“, kuri šį kartą skiriama arbitražui. Kodėl pasirenkamas toks ginčų sprendimų būdas ir kaip jis vyksta – prof. habil. dr. Vytauto Nekrošiaus įžvalgose (19 p.).

Jūsų dėmesiui ir šios iš teismų kasdienybės, tačiau taip pat numerio temai dedikuotos publikacijos – „Teisėjai nuolat tobulina kalbų įgūdžius“ (25 p.), „Teismo lituanisto tikslas: padėti parašyti taisyklingiau ir aiškiau“ (26 p.), „Teisės į vertėją užtikrinimo organizaciniai iššūkiai teismuose“ (27 p.).

Visa krūtine įkvėpkite pavasario gaivos, pakalbėkite su kolega ir skirkite laiko sau, pavyzdžiui, pasimėgaudami šio numerio skaitiniais!

Gintarė Daugėlaitė

Ilustracijos autorius Guogete (© Unsplash)

LEIDĖJAS NACIONALINĖ TEISMŲ ADMINISTRACIJA

L. Sapiegos g. 15, LT-10312 Vilnius
Tel. (8 5) 251 4120, el. p. komunikacija@teismai.lt

Redakcinė kolegija

Rūta Andriuskaitė, Nacionalinė teismų administracija
Miglė Pavliukovičienė, Nacionalinė teismų administracija
Dr. Natalija Kaminskienė, Nacionalinė teismų administracija
Tomas Pukšmys, Telšių apylinkės teismas
Vesta Ražanauskaitė, Nacionalinė teismų administracija
Rimantė Kraulišė, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas
Audris Krutavičius, Vilniaus apygardos administracinis teismas
Jomilė Juškaitė-Vizbarienė, Teisėjų padėjėjų asociacija
Gintarė Daugėlaitė, Klaipėdos apygardos teismas
Justinas Bagdžius, Nacionalinė teismų administracija
Nijolė Damulė, Šiaulių apylinkės teismas
Božena Mozūraitienė, Lietuvos apeliacinis teismas
Laura Mickevičiūtė, Lietuvos apeliacinis teismas
Aurimas Žukauskas, Vilniaus miesto apylinkės teismas

Kalbos redaktorė

Angelė Pletkuvienė

Dizaineriai

Marius Daraškevičius
Mindaugas Daraškevičius

Ilustracijos

Pašnekovų asmeninis archyvas
Dainius Štankus
Vytautas Smilgys

Žurnalas TEISMAI.LT (ISSN 2023-9451) leidžiamas nuo 2011 m. keturis kartus per metus. Leidinį parengė spaudai Lj „Kriventa“.

Dėl prenumeratos kreiptis į Nacionalinės teismų administracijos Komunikacijos skyrių, el. p. komunikacija@teismai.lt, tel. (8 5) 251 4120. Tiražas 1 500 vnt. Elektroninė žurnalo versija www.teismai.lt

TURINYS

AKTUALUSIS INTERVIU

Doc. dr. Indrė Isokaite-Valužė: „Neapykantos kalba – vienas iš neapykantos nusikaltimų“ 3–5

EKSPERTŲ ĮŽVALGOS

Natalija Točickienė: „Pagrindinis teisininkams lingvistams tenkantis iššūkis – tiksliai ir aiškiai perteikti teismo žodį“ 6–9

Teisinių procesų ir teisinės kalbos skaitmeninimas: dabartis ir ateitis 10–13

NUOMONIŲ RINGAS

Teisėjas – aiškus ir suprantamo sprendimo autorius 14–18

KITOKS TEISMAS

Verslininkus arbitražas vilioja dėl konfidencialumo ir profesionalumo 19–20

TEISINGUMO VEIDAS

Teisėjas Aurelijus Gutauskas: „Administracinės atsakomybės taikymas padėtų kovoti su neapykantos kalba internetinėje erdvėje“ 21–24

IŠ TEISMŲ KASDIENYBĖS

Teisėjai nuolat tobulina užsienio kalbų įgūdžius 25–26

Teismo liuanisto tikslas – padėti parašyti taisyklingiau ir aiškiau 26–27

Teisės į vertėją užtikrinimo organizaciniai iššūkiai teismuose 27–28

AR ŽINAI, KAD...

Kaip kalbėta tarpukario teismuose? 29–30

NATALIJA TOČICKIENĖ

PROF. HABIL. DR. VYTAUTAS NEKROŠIUS

VAIDOTAS NARVIDAS

Temų, straipsnių ir pasiūlymų laukiame el. p. komunikacija@teismai.lt. Už straipsnių turinį atsako straipsnių autoriai. Redakcija pasilieka teisę straipsnius redaguoti, koreguoti, trumpinti. Straipsnius perspausdinti ar kitaip naudoti jų medžiagą galima tik su redakcijos leidimu.

Doc. dr. Indrė Isokaitė-Valužė:
„Neapykantos kalba – vienas iš
neapykantos nusikaltimų“

Miglė Pavliukovičienė, Nacionalinės teismų administracijos Komunikacijos skyriaus patarėja

Kalba – ne tik teismų kasdienėje veikloje vartojama priemonė, kuria užfiksuoti įstatymai, taisyklės, rašomi dokumentai, sprendimai. Kalba gali tapti ir neapykantos raiškos įrankiu, kurį svarstyti tenka baudžiamųjų ir civilinių bylų teisėjams. Kas yra neapykantos kalba? Kaip ją suvokti ir atskirti nuo kitų kalbinės raiškos atvejų tiek apskritai, tiek karo Ukrainoje kontekste? Apie visa tai žurnalui TEISMAI.LT pasakoja neapykantos kalbos ekspertė, Vilniaus universiteto doc. dr. Indrė Isokaitė-Valužė.

Kas yra neapykantos kalba? Kaip ji reglamentuota Lietuvoje ir Europoje?

Tarptautinės sutarties ar Lietuvos Respublikos įstatymo, kuriuose būtų apibrėžta neapykantos kalba ir atsako į ją priemonės, nėra, tačiau neapykantos kalbos sampratą galima rasti kituose teisės aktuose. Pavyzdžiui, Jungtinių Tautų 2019 m. Strategijoje ir veiksmų plane dėl neapykantos kalbos, Europos Tarybos 1997 m. spalio 30 d. Rekomendacijoje dėl neapykantos kalbos, Europos Sąjungos Pamatiniame sprendime 2008/913/TVR dėl kovos su tam tikromis rasizmo ir ksenofobijos formomis ir apraiškomis baudžiamosios teisės priemonėmis, Europos saugumo ir bendradarbiavimo organizacijos Demokratiškos institucijų ir žmogaus teisių biuro dokumentuose, Lietuvos Respublikoje – 2020 m. kovo mėn. LR generalinės prokuratūros Ikteisminio tyrimo dėl neapykantos nusikaltimų ir neapykantą kurstančios kalbos atlikimo, organizavimo ir vadovavimo jam ypatumų metodinėse rekomendacijose, o konkrečias neapykantos kalba laikytinas nusikalstamų veikų sudėtis įtvirtina LR baudžiamasis kodeksas. Pagrindinė ir dažniausia praktikoje neapykantos kalbos sudėtis – neapykantos kurstyto veika (Kurstymas prieš bet kokios tautos, rasės, etninę, religinę ar kitokią žmonių grupę (170¹ str.), su ja susijęs minėtu tikslu grupių ir organizacijų kūrimas (170¹ str.)), neapykantos kalba yra ir viešas pritarimas tarptautiniams nusikaltimams, SSRS ar nacistinės Vokietijos nusikaltimams Lietuvos Respublikai ar jos gyventojams, jų neigimas ar šiuurkštus menkinimas (170² str.).

Neapykantos kalba įprasta laikyti bet kuria saviraiškos laisvės forma (komentarų internete, teiginio knygoje, politiko pareiškimo, šūkių protestuose, meno kūrinio, plakato, reklamos ar kita) viešoje erdvėje paskleista informacija, kuria kurstoma, skatinama, reiškiamas ar pateisinamas neapykanta asmenų grupei ir (ar) jai priklausančiam asmeniui dėl kilmės, tautybės, rasės, kalbos, religijos, lyties, seksualinės orientacijos, amžiaus, socialinės padėties, neįgalumo, įsitikinimų ar pažiūrų. Kitaip tariant, tai peržengtos saviraiškos laisvės ribos, kai kalboje užkoduoja

neapykantos žinutė. Ji neleistina, nes kelia pavojų kitų žmonių teisėms ir laisvėms, asmenų lygiateisiškumui, demokratijai, todėl negali būti palikta tik pasmerkimui pagal moralės ar etikos normas. Siekdamas nustatyti tą raudonąją liniją, dirba teisės saugos institucijos, teismai, Europos Žmogaus Teisių Teismas (toliau – EŽTT), tyrimuose ir bylose gali būti pasitelkiami specialistai – istorikai, psichologai, lingvistai ir kt. Be to, neapykantos kalba yra ne tik teisės sąvoka, bet ir sudėtingas socialinis, psichologinis reiškinys, kuris kinta priklausomai nuo besivystančio politinio, istorinio, kultūrinio ir visuomenės raidos konteksto. Pavyzdžiui, Jungtinių Tautų teigimu, per pastaruosius kelerius metus COVID-19 pandemija sukėlė naują neapykantos ir diskriminacijos bangą, o Mianmare neapykantos kalba išaugo į ginkluotus veiksmus ir lėmė šiuurkštus žmogaus teisių pažeidimus, atkreipiamas dėmesys ir į tai, kad neapykantos kalba dažnai susijusi su klaidingos informacijos pateikimu.

Kaip šiandieninio informacinio karo kontekste suvokiama neapykantos kalba, melas, tiesa ir pan.? Dabar net ir Valstybinė lietuvių kalbos komisija palaimino frazę apie rusų karinį laivą: kaip jos viešas vartojimas vertintinas iš teisininko pozicijos? Ar tai nėra neapykantos kurstyto veika? Kaip išlaviruoti tarp neapykantos kurstyto veika ir vienybės, susitelkimo prieš agresorių?

Rusijos agresijos prieš Ukrainą vertinime susipina daug skirtingų dalykų, subjektų ir lygmenų, kuriuos reikia atskirti, – tai asmenų reakcija socialiniuose tinkluose, valstybės atstovų pareiškimai tarptautinėse organizacijose, visuomenės informavimo priemonių darbas, informacinis karas ar žmogiškoji pozicija mirties akivaizdoje. Tarptautinių nusikaltimų (karo nusikaltimų, genocido, nusikaltimų žmoniškumui ir agresijos) samprata nepakito, neapykantos kalbos samprata neperrašyta, nors natūralu, kad vykstantys procesai paskatino diskusiją dėl karo propagandos kriminalizavimo

poreikio. Tai, kas laikytina melu ar tiesa, nepasikeitė: faktas yra objektyvus, tai, kas yra nustatyta ir ką galima pagrįsti, o nuomonės pagrįstumo įrodinėti nereikia. Nuomonė gali būti reiškiamas įvairiai, įskaitant šaržuojančiai, šokiruojančiai ar net įžeidžiant, bet draudžiama viešai skleisti žinomas neteisingas faktus arba poziciją, jei ji yra genocido ar kitų tarptautinių nusikaltimų šlovinimas, pateisinimas ar neigimas arba terorizmo rėmimas. Nors Rusijos vykdomų tarptautinės teisės pažeidimų Ukrainoje pripažinimu tokiais bei Rusijos ir kaltų asmenų atsakomybės pripažinimo tarptautiniuose teismuose, deja, dar teks palaukti, šiuurkštus visų tarptautinės teisės principų ir tarptautinės humanitarinės teisės normų pažeidimai yra akivaizdūs ir vykdomi atvirai. Nepaisant nuolatinio Rusijos melo savo šalyje ir net iš Jungtinių Tautų institucijų tribūnų, jos agresijos prieš Ukrainą akivaizdoje tiesa yra viena, vadinamųjų pilkųjų zonų nėra.

Kitas dalykas, informacinio karo sąlygomis tam tikros karinio pobūdžio informacijos (pvz., apie žuvusiųjų skaičių, ginkluotę ir pan.) teikimas ir vertinimas turi tam tikrų aspektų, kurie vertintini labiau iš karybos ir saugumo pusės, kaip kad labiau iš kalbotyros pusės vertintina Ukrainos gynėjų mirties akivaizdoje išarta rusų karo laivui skirta frazė. Neapykantos kalbos tyrėjai sutaria, kad neapykanta yra natūrali ir neuždrausta žmogiškoji emocija, o EŽTT pabrėžia visų konkrečius teiginio pasakymo aplinkybių įvertinimo svarbą. Valstybinė lietuvių kalbos komisija būtent ir nurodė, kad situacija, kai teiginys pasakytas, yra ypatinga mirtinos grėsmės akivaizda, todėl visiškai suprantamas ir jo citavimas. Šioje beprecedentėje kraštutinėje situacijoje tarptautinių organizacijų, valstybių, privačių įmonių ir žmonių reiškiamas valstybės agresorės, XXI amžiuje Europos viduryje griaunančios suverenios valstybės miestus ir žudančios civilius, smerkimas, piktnimiamas ja ir didžiulis skausmas yra vieninga, suprantama ir natūrali reakcija.

Atsakant į klausimą, kaip laviruoti tarp neapykantos kurstyto veika ir susitelkimo prieš agresorių, manau, svarbu pasakyti, kad reikia tiesiog gyventi ir dirbti kiekvienam savo darbą: tarptautinėse organizacijose, valstybės valdžios ir teisės saugos institucijose, visuomenės informavimo priemonėse, kariuomenei, piliečiams. Reikšti pilietinę poziciją nedraudžiama, kovoti su tarptautinių nusikaltimų šlovinimu yra pareiga, o paneigti Rusijos skleidžiamą melą – būtinybė. Šioje situacijoje stipresnė emocinė reakcija suprantama, bet išlieka reikalavimas reikšti nuomonę tokiomis (kalbos, vaizdo ar kt.) priemonėmis, kad nebūtų priartėta prie nusikalstamų veikų sudėčių. Svarbu išlaikyti pagarbą visoms tautinėms mažumoms, komentuojant ir kitaip reiškiant nuomonę nepainioti rusų (ar

baltarusių) tautos ir valstybės režimo, tačiau nėra draudžiama kovoti už tiesą, teisę gauti tikrą ir teisingą informaciją yra saviraiškos laisvės, šiurkščiai pažeidžiamos ar net atimamos Rusijoje (ir Baltarusijoje), dalis.

Kaip atskirti neapykantos kalbą nuo nepagarbos ar įžeidimo? Nuo kokių aplinkybių priklauso to paties pasakymo skirtingas traktavimas teisiniu požiūriu?

Asmens raiškos formos ir kontekstai yra labai įvairūs. Teisine prasme neapykantos kalba yra tada, kai patenka į vieną iš LR baudžiamojo kodekso sudėčių, kitu atveju gali būti ieškiny civiline tvarka. Asmuo turi teisę reikalauti teismo tvarka paneigti paskleistus duomenis, kurie žemina jo garbę ir orumą ir neatitinka tikrovės, bei reikalauti žalos atlyginimo. Už šmeižimą – tikrovės neatitinkančią informaciją, galinčią paniekinti ar pažeminti tą asmenį arba pakirsti pasitikėjimą juo, – kyla baudžiamoji atsakomybė (154 str.).

Grįžtant prie įprastų neapykantos kalbos sudėčių LR baudžiamajame kodekse ir EŽTT praktikos, pabrėžtini keli svarbūs dalykai. Teisiniu požiūriu teiginio kvalifikavimas priklauso nuo kiekvieno iš šių aspektų: kalbos turinio ir formos, ekonominio, socialinio, politinio konteksto (įskaitant vietovę), teiginio autoriaus pozicijos ir statuso bei auditorijos, kuriai kalba skirta, ką ir kiek kalba pasiekia (atsižvelgiant į jos perdavimo būdus ir pan.), kalbos tikslų (pvz., tik pašiepti ar niekinant skatinti susidoroti). Visa tai reikia įvertinti.

Tai, į ką nukreipta neapykantos žinutė, žinoma, svarbu: pirma, nustatant, ar teiginys prilygsta neapykantos kalbai (teisine prasme objektas yra būtinas nusikaltimo sudėties elementas), antra, vertinant leistinas saviraiškos laisvės ribas. Kaip kinta saviraiškos laisvės ribos įvairiuose kontekstuose, yra atskleidęs EŽTT gausioje jurisprudencijoje. Pavyzdžiui, politikų ir kitų viešų asmenų atžvilgiu leidžiamos platesnės kritikos ribos, o tokiems asmenims taikomas reikalavimas būti atidesniems pasisakant (nes turi didesnę poveikį visuomenei). Už religijos ar bažnyčios kritiką negali būti baudžiama, skirtingai nei dėl neapykantos kurstymo religijos pagrindu. EŽTT byloje taip pat konstatavo, kad totalitarinių režimų aukštėjimas yra nepateisinamas, nes demokratija – vienintelis Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje numatytas politinis modelis ir vienintelis, suderinamas su ja. Neapykantos kalba gali tapti ir moksliniai ar istoriniai tyrimai, jei jie šlovina tarptautinius nusikaltimus, pavyzdžiui, holokaustą (pvz., *Garaudy prieš Prancūziją*, 2003 m.), jei pasisakoma prieš islamą siejant asmenų grupę su terorizmu

(*Norwood prieš Jungtinę Karalystę*, 2004 m.) arba demonstruojama rasinė neapykanta politinės kampanijos kontekste (*Féret prieš Belgiją*, 2009 m.). Vertindamas terorizmo rėmimą, viešą skatinimą naudoti jėgą ir propagandą, EŽTT pabrėžė visuomenės informavimo priemonių papildomo atidumo reikalavimą, ypač konfliktinėse įtemptose situacijose, pvz., „*Roj TV A/S*“ prieš Daniją, 2018 m., buvo pritarta atsakomybės taikymui įmonei, kurios transliacijos (apimančios teroristine organizacija pripažintos Kurdistano darbo partijos ideologiją) prilygo jėgos skatinimui ir terorizmo rėmimui. O *Sürek prieš Turkiją* (Nr. 1), 1999 m., atveju leidinio, kuriame buvo publikuoti du skaitytojų laiški, smerkiantys valstybės karinius veiksmus pietryčių Turkijoje ir kaltinantys valstybę brutalia kurdų tautos spauda bei skatinantys jėgos naudojimą prieš konkrečius asmenis, savininkas neišvengė atsakomybės už propagandos, nukreiptos prieš šalies vientisumą, skleidimą ir neapykantos kurstymą. Visgi valstybės politikos, įskaitant tarptautinės taikos ir saugumo srityje, kritika nėra draudžiama, pvz., *Faruk Temel prieš Turkiją*, 2011 m., atveju neapykantos kalba nepripažinta ir nepateisintas baudimas už propagandą ir viešą jėgos naudojimo skatinimą JAV įsiveržimo į Iraką kritika, kaip opozicijos partijos nuomonė dėl šio svarbaus įvykio, nes ji neskatino jėgos naudojimo, ginkluoto pasipriešinimo ar sukilimo.

Kokia atsakomybė gresia už neapykantos kalbą ir neapykantos nusikaltimus?

Neapykantos kalba – vienas iš neapykantos nusikaltimų, ji sudaro atskiros nusikalstamos veikos sudėtį. Iš esmės bet kuris nusikaltimas, jei jis padaromas dėl neapykantos motyvo, laikomas neapykantos nusikaltimu, tačiau konkrečios baudžiamosios veikos priklauso nuo valstybės baudžiamojo įstatymo.

Pagal LR baudžiamąjį kodeksą, neapykantos nusikaltimai yra atskiros nusikaltimų sudėties asmens lygiateisiškumui ir sąžinės laisvei, įtvirtintos XXV skyriuje: diskriminavimas (169 str.), anksčiau minėtos neapykantos kalbą sudarančios ir susijusios veikos (BK 170–170⁽²⁾ str.), trukdymas atlikti religines apeigas ar iškilmes (171 str.), taip pat priskiriamas genocidas (99 str.). Kita neapykantos nusikaltimų grupė yra nusikalstamos veikos, kurios numato neapykantos motyvą kaip jas kvalifikuojantį požymį: sveikatos sutrikdymas ir nužudymas dėl neapykantos (129 str. 2 d. 13 p., 135 str. 2 d. 13 p., 138 str. 2 d. 13 p.). Galiausiai bet kuris kitas nusikaltimas dėl neapykantos motyvo gali būti priskiriamas neapykantos nusikaltimui, kaip padarytas sunkinančiomis aplinkybėmis (60 str. 1 d. 12 p.). Nagrinėjimų veikų pavyzdžiai:

grupių, remiančių ar šlovinančių tarptautinius nusikaltimus, organizavimas, asmens užpuolimas gatvėje jį žeminant ir siekiant susidoroti su juo dėl jo seksualinės orientacijos, komentarai socialiniuose tinkluose, kuriuose žeminami ir niekinami tam tikros tautinės mažumos atstovai ir kurstoma veikti prieš juos, paminklo ar šventovės išniekinimas demonstruojant neapykantą tam tikrai religijai ir jos atstovams ir pan.

Taigi esminis skirtumas yra tai, kad neapykantos kalbos atveju reikia įrodyti peržengtas kalbine, rašytine ar vaizdine forma išreikštos saviraiškos laisvės ribas, užkoduotą neapykantos žinutę. To neįrodžius, nelieka nusikalstamos veikos. Kitų neapykantos nusikaltimų atveju, neįrodžius neapykantos motyvo, nusikalstama veika (asmens sveikatai, turtui, viešai tvarkai ar pan.) liks, tačiau nebus neapykantos nusikaltimu. Atsakomybė priklauso nuo konkrečios nusikalstamos veikos sudėties. Už neapykantos kalbą sudarančias veikas numatyta vieši darbai, bauda, laisvės apribojimas, areštas, laisvės atėmimas iki vienu, dvejų arba trejų metų; sveikatos sutrikdymas dėl neapykantos motyvo užtraukia nustatytos trukmės laisvės atėmimo bausmę (prieklausomai nuo sunkumo, nuo dvejų iki dvylikos metų), o už nužudymą dėl neapykantos motyvo ar genocidą maksimali bausmė yra laisvės atėmimas iki gyvos galvos.

Ar už karo propagandą kaip ir neapykantos kalbą numatytos kokios nors sankcijos?

Kaip tik šiuo metu numatoma numatoma Baudžiamąjį kodeksą papildyti 170³ straipsniu „Karo propaganda“, kuris už viešą skatinimą, rėmimą ar pritarimą agresyviam karui ar kitokiam ginkluotos jėgos panaudojimui, pažeidžiančiam pagrindinius tarptautinės teisės principus, nustatytą baudą arba laisvės apribojimą, arba areštą, arba laisvės atėmimą iki dvejų metų.

Viešas pritarimas tarptautiniams nusikaltimams, jų neigimas ir menkinimas jau yra įtvirtintas anksčiau minėtoje 170² straipsnio sudėtyje, tačiau joje reikalaujama, kad genocido, karo nusikaltimai, nusikaltimai žmoniškumui būtų pripažinti Lietuvos ar tarptautinių teismų sprendimais, ir yra kitų elementų, kurių visumos reikalavimas galėtų trukdyti inkriminuoti šį straipsnį už karo propagandą. Dėl atskiros sudėties būtinybės galima būtų diskutuoti plačiau, tačiau reikia tikėtis, kad šis papildymas padėtų aktyviau reaguoti stabdant viešą Rusijos agresijos, nusikaltimų žmoniškumui ir kitų jos vykdomų tarptautinių nusikaltimų Ukrainoje palaikymą ar net skatinimą. ■

Natalija Točickienė: „Pagrindinis teisininkams lingvistams tenkantis iššūkis – tiksliai ir aiškiai perteikti teismo žodį“

Miglė Pavliukovičienė, Nacionalinės teismų administracijos Komunikacijos skyriaus patarėja

Europos Sąjungos Teisingumo Teismo (toliau – ESTT, Teisingumo Teismas) žodis tampa kertiniu aspektu visos Europos teismams priimant itin svarbius ir sudėtingus sprendimus. ESTT dirba šimtai teisininkų lingvistų, kalbos redaktorių ir asistentų, kurių misija – užtikrinti, kad nacionaliniai teismai susikalbėtų su aukščiausiu Europos Sąjungos (toliau – ES, Sąjunga) teismu. Kaip vyksta šis procesas? Kokie iššūkiai jame kyla? TEISMAI.LT kalbina ESTT Lietuvos kalbos teisinio vertimo raštu skyriaus vadovę Nataliją Točickienę.

Esate naujai paskirta ESTT Lietuvos kalbos teisinio vertimo raštu skyriaus vadovė, vadovaujate apie trisdešimčiai teisininkų lingvistų. Kada ir kaip buvote paskirta eiti šias pareigas? Ką veikia Jūsų skyriaus specialistai?

ESTT Lietuvos kalbos teisinio vertimo raštu skyriuje dirbu nuo 2003 m. Į Liuksemburgą kartu su keliais kitais kolegomis atvykau dar prieš Lietuvai įstojant į ES. Vadovauti skyriui pradėjau 2021 m. liepos 1 d., ilgametei vadovei Marijai Anciuvienei išėjus į pensiją.

Tikriausiai, jeigu pasakyčiau, jog padedame Sąjungos teismams vykdyti teisingumą ir skleisti jurisprudenciją, atsakymas būtų pernelyg abstraktus ir glaustas. Apie teisininko lingvisto profesiją Lietuvoje žinoma nedaug. Taip pat reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kad teisininkų lingvistų vaidmuo ES institucijose skiriasi. ESTT teisininkais lingvistais dirba teisininkai, baigę nacionalinės teisės studijas, be gimtosios kalbos gerai mokantys bent dvi kitas oficialiąsias Sąjungos kalbas ir išmanantys bent kelias teisės sistemas.

Pagrindinė skyriaus užduotis – versti į gimtąją, t. y. lietuvių, kalbą Teisingumo Teismo ir Bendrojo Teismo sprendimus, nutartis ir nuomones, norminius aktus (procedūros reglamentus ir jų pakeitimus, ESTT statuto pakeitimus), nacionalinių

teismų prašymus priimti prejudicinį sprendimą, kitus procesinius dokumentus lietuviškose bylose, generalinių advokatų išvadas ir įvairius kitus dokumentus (pvz., institucijos metinį pranešimą). Šiuo metu galime užtikrinti tiesioginį vertimą iš 12 oficialiųjų ES kalbų: prancūzų, anglų, vokiečių, italų, ispanų, lenkų, latvių, portugalų, nyderlandų, čekų, slovakų ir bulgarų. Iš kitų oficialiųjų kalbų verčiame netiesiogiai per vieną iš šešių vadinamųjų tarpinių kalbų: prancūzų, anglų, vokiečių, italų, ispanų arba lenkų (vertimo per tarpinę kalbą sistema veikia taip: originalą į tarpinę kalbą verčia vertimo raštu skyrius, kuriam ta tarpinė kalba yra gimtoji, paskui iš tarpinės kalbos verčiama į kitas kalbas). Kasmet didėjant darbo krūviui generalinių advokatų išvados ir nacionalinių teismų prašymams priimti prejudicinį sprendimą versti vis dažniau pasitelkiame viešųjų pirkimų konkursą laimėjusius laisvai samdomus vertėjus.

Teisininkas lingvistas ne tik verčia, bet ir revizuoja minėtus dokumentus, t. y. tikrina, ar kolegos arba laisvai samdomo vertėjo vertimas atitinka originalų tekstą, konsultuoja kolegas iš kitų kalbinių skyrių Lietuvos teisės ir teisinės terminijos klausimais, rengia Lietuvos teismų prašymų priimti prejudicinį sprendimą santraukas, teikia kitoms Teisingumo Teismo tarnyboms pagalbą žodžiu arba rengdamas raštus dėl konkrečius teisinio instituto ar konkrečios

teisinės problemos, kad palengvintų jų supratimą ir vertimą, prisideda prie teisinių, terminologinių ir dokumentinių tyrimų, dalyvauja naujų kolegų ir laisvai samdomų vertėjų atrankoje ir jų mokymuose.

Skyriaus teisininkams lingvistams talkina kalbos redaktoriai ir asistentai. Norėjęsi pabrėžti didžiulį skyriaus kalbos redaktorių indėlį ne tik į teismo sprendimų lietuvių kalba kokybę, bet ir teikiant patarimus kalbos klausimais teisininkams lingvistams.

Kiek žmonių ESTT dirba su kalbos klausimais? Kokie dar specialistai dirba šiame teisme, kiek iš jų sudaro teisininkai lingvistai? Kokios pareigos jiems tenka?

Atsakomybė už kalbos klausimus Teisingumo Teisme tenka Daugiakalbystės generaliniam direktoratui, kurį sudaro du direktoratai, t. y. Teisinio vertimo raštu direktoratas (apimantis 24 kalbinius skyrius) ir Vertimo žodžiu direktoratas (jame dirba 70 konferencijų vertėjų), ir keli transversaliniai skyriai – vienas iš jų užsiima teisinio vertimo įrankių ir informacinių technologijų plėtra, antrasis tarpininkauja tarp užsakovų (teisėjų kabinetų, teismų kanceliarijų, kitų tarnybų) ir kalbinių skyrių, valdo vertimo užsakymų srautą ir terminus ir yra atsakingas už ryšius su laisvai samdomais vertėjais.

Daugiakalbystės generalinis direktoratas yra didžiausias institucijos padalinys. Jame dirba daugiau kaip 950 darbuotojų, tarp kurių apie 600 teisininkų lingvistų, tai sudaro apie 42 proc. viso institucijos personalo.

Dauguma ESTT darbuotojų yra teisininkai. Jie dirba teisėjų kabinetuose, abiejų teismų kanceliarijose, kalbiniuose skyriuose, institucijos administraciniuose padaliniuose, Tyrimų ir dokumentacijos direktorate, Projektų ir terminijos koordinavimo skyriuje. Be teisininkų, ESTT taip pat dirba kalbos redaktoriai, informacinių technologijų, komunikacijos, saugumo ir kiti specialistai.

Su kokiais didžiausiomis problemomis, iššūkiais savo darbe susiduria Jūsų skyriaus ir kiti teismo kalbos specialistai?

Pagrindinis teisininkams lingvistams tenkantis iššūkis yra tiksliai ir aiškiai perteikti Teisingumo Teismo ir Bendrojo Teismo žodį visomis oficialiosiomis Sąjungos kalbomis. Kadangi teismo dokumentų svarba tiek nacionalinėms institucijoms, tiek paprastiems piliečiams didžiulė, jų vertimo kokybė turi būti nepriekaištinga. Čia

Natalija Točickienė

nelieka vietos asmeninėms interpretacijoms ar preferencijoms. Kasdieniame darbe teisininkas lingvistas susiduria bent su trimis skirtingomis teisės sistemomis: šaltinio (t. y. vienos iš valstybių narių nacionalinės teisės), paskirties (mūsų skyriaus atveju – Lietuvos teisės) ir Sąjungos teisės sistemomis, atlieka lyginamąją šių trijų sistemų teisinių institutų ir terminų analizę, ieško jų kalbinių ir teisinių atitikmenų. Neretai pasitaiko, jog šaltinio ir paskirties teisės sistemose vartojamos teisinės sąvokos turi nevienodą reikšmę arba skiriasi tos pačios sąvokos turinys Sąjungos ir valstybių narių teisėje. Gali būti, jog Lietuvos teisėje nėra tokio teisinio instituto, kuris nagrinėjamas šaltinio teisės sistemoje (tai ypač būdinga šalių socialinės teisės ir mokesčių teisės sistemoms).

Versdami Sąjungos teismų jurisprudenciją susiduriame ir su skirtingu įvairiuose ES antrinės teisės aktuose vartojamos tos pačios sąvokos vertimu, tuomet tenka sukti galvą, kurį vertimą pasirinkti, derinti jį su kitų institucijų lietuvių kalbos skyriaus ar nacionaliniais ekspertais. Kartais prireikia taisyti klaidingą antrinės teisės aktų vertimą. Per pastarąjį dešimtmetį šių aktų kokybė labai pagerėjo, taigi sumažėjo ir taisyčių skaičius; taisome tik tais atvejais, kai klaida yra esminė ir gali turėti įtakos teismo sprendimo supratimui. Taigi, galima sakyti, jog teisininkai lingvistai prisideda ir prie antrinės teisės aktų kokybės.

Sunkumų gali kelti ir paties originalaus teksto kokybė: vartojamos ilgos, griozdiškos ar painios formuluotės, paliktos abejonių keliančios frazės ar dviprasmybės, stokojama loginių ryšių. Neginčijama, jog vertimo kokybė labai priklauso nuo paties originalo kokybės.

Galiausiai teisininkas lingvistas turi užtikrinti, kad išverstas tekstas būtų parengtas taisyklinga lietuvių kalba, skaitomas tarsi originalas ir lengvai suprantamas, o tai taip pat yra gana didelis iššūkis atsižvelgiant į tai, jog kartais verčiami tekstai būna labai sudėtingi.

Taip pat reikia turėti omenyje, kad visą minėtą darbą reikia atlikti per griežtai nustatytus ir neretai ganėtinai trumpus terminus, nes vertimo trukmė turi įtakos proceso trukmei, kurią abu institucijų sudarantys teismai stengiasi sumažinti be neigiamo poveikio jų jurisprudencijos kokybei.

Iš kokių kalbų ir į kokias kalbas verčiami šalių teismų kreipimaisi į ESTT?

Nacionalinių teismų prašymai priimti prejudicinį sprendimą verčiami į visas oficialiąsias ES kalbas. Tiesa, jeigu teikiama prašymo apimtis viršija 15 puslapių (puslapiai skaičiuojami pagal paties teismo

nustatytą spaudos ženklų skaičių), gali būti verčiamas ne visas prašymas (visas prašymo tekstas visuomet verčiamas į prancūzų kalbą, nes ji yra teisėjų pasitarimų kalba), o tik jo santrauka. Ją rengia proceso kalbos skyriaus teisininkas lingvistas.

Lietuvos teismų prašymai priimti prejudicinį sprendimą skyriuje tvarkomi pagal nustatytą tvarką. Lietuvos teismui pateikus tokį prašymą skiriamas teisininkas lingvistas, atsakingas už bylą per visą teismo procesą. Jis yra kontaktinis asmuo, su kuriuo konsultuojasi kitų skyrių teisininkai lingvistai versdami prašymą iš lietuvių kalbos į gimtąją kalbą. Siekdamas palengvinti kitų kalbinių skyrių darbą, jis atlieka pirminę prašymo analizę, surašo aiškinamąsias pastabas prie Lietuvos teisės terminų ar institutų, kurie gali kelti vertimo ar supratimo problemų, pateikia nuorodų į prašyme nurodytus nacionalinės teisės šaltinius ir jų vertimą į kitas kalbas, taip pat į ankstesnius prašymus priimti prejudicinį sprendimą ar sprendimus (jeigu tokių buvo), kuriuose cituotos identiškos ar panašios teisės nuostatos, tikrina Teisingumo Teismo jurisprudencijos, kuria remiasi nacionalinis teismas, ir nacionalinės teisės citatas ir apie pastebėtus netikslumus ar supratimo problemų keliančias prašymo vietas informuoja Teisingumo Teismo kanceliariją, kuri prireikus kreipiasi į prašymą pateikusį nacionalinį teismą dėl patikslinimų. Jeigu būtina, šis teisininkas lingvistas rengia prašymo priimti prejudicinį sprendimą santrauką.

Kalbieniai skyriai, kurie negali užtikrinti Lietuvos teismo pateikto prašymo ar jo santraukos vertimo tiesiogiai iš lietuvių kalbos, jį verčia per anglų kalbą (tarpinė kalba lietuvių kalbai). Anglų kalbos skyriaus išverstą tekstą peržiūri mūsų skyriaus teisininkas lingvistas (kontaktinis asmuo). Jis taip pat peržiūri ir prašymo priimti prejudicinį sprendimą vertimą į prancūzų kalbą, kad būtų užtikrinta kuo geresnė jo vertimo kokybė ir išvengta klaidų vėlesnėse proceso stadijose.

Su kokiais iššūkiais susiduriama verčiant Lietuvos teismų prašymus priimti prejudicinius sprendimus?

Sprendžiant iš kitų skyrių kolegų teikiamų klausimų ir remiantis patirtimi verčiant kitų valstybių narių teismų pateiktus prašymus galima sakyti, kad daugiausia sunkumų kelia nacionalinės teisės nuostatų vertimas, tekste vartojami keli tos pačios teisinės sąvokos sinonimai, sudėtingos kalbinės konstrukcijos, ilgi ir painūs sakiniai. Vertimą labai palengvina, kai prašymą teikiantis teismas, dėstydamas jo teisinį pagrindą, faktines aplinkybes ir kreipimosi į Teisingumo Teismą motyvus,

ji surašo paprastai, aiškiai ir tiksliai (be perteklinės informacijos). Kuo aiškiau suformuluotas prašymas, tuo tikslesnis ir aiškesnis jo vertimas ir mažesnės vertimo laiko sąnaudos. Iš tikrųjų labai džiaugiamės, jog dauguma Lietuvos teismų teikiamų prašymų priimti prejudicinį sprendimą būna suformuluoti aiškiai, taip pat labai vertintume galimybę bendradarbiauti su prašymų rengėjais, kad jų kokybė būtų dar geresnė.

Viešojoje erdvėje vis iškyla daugiakalbystės tema, nuolat kalbama apie poreikį mokėti ir laisvai vartoti kelias kalbas. Praeitais metais Vilniuje vyko Tarptautinio Europos teismo mokymo tinklo (EJTN) lingvistinis seminaras, kuriame buvo gilintasi į šeimos teisės kalbą. Kodėl teisėjams ir kitiems teisinės sistemos specialistams teisininkams svarbu mokėti, suprasti ne tik gimtąją, bet ir kai kurias kitas kalbas?

Daugiakalbystė yra kalbų įvairovės išraiška. Sąjungoje ji galėtų būti suprasta dviem aspektais – per nacionalinės kalbos statusą ES ir per užsienio kalbų mokėjimą ir vartojimą profesiniame gyvenime valstybės narėse. Daugiakalbystė, kurią siekia išlaikyti ir plėsti ESTT, yra kalbų lygybės, kalbos, kaip valstybės identiteto ir savitumo, teisės kreiptis į teismą ir šalių procesinio lygiateisiškumo išraiška. Piliečiai ir kiti teisės subjektai gali bendrauti su Sąjungos teismais gimtąja kalba, nevaržomai dalyvauti teismo procese, susipažinti su šių teismų jurisprudencija, o kartu geriau suprasti Sąjungos teisę.

Sunku įsivaizduoti, kad Teisingumo Teismas galėtų užtikrinti daugiakalbį Sąjungos teisės aiškinimą ir taikymą, jeigu ne tik nacionaliniai teismai, bet ir teisės subjektai negalėtų kreiptis į jį savo kalba. Todėl Teisingumo Teismas atlieka svarbų vaidmenį puoselėjant ir saugant kalbų įvairovę.

Kalbų lygybės principas ES įtvirtintas 1958 m., ir Teisingumo Teismas nuo tol jį taiko savo teisminėje veikloje. Kreiptis į kompetentingą teismą, nesvarbu, ar tai būtų Teisingumo Teismas, ar Bendrasis Teismas, galima pasirinkta oficialiąja kalba. Laikantis abipusiškumo principo, teismo sprendimo autentiška versija yra parengiama kalba, kurią vartojo bylą pradėjusi šalis. Tai yra viena iš esminių teisės kreiptis į Sąjungos teismą sudedamųjų dalių. Paskelbti

sprendimai taip pat prieinami visomis oficialiosiomis kalbomis. Jurisprudencijos skelbimas visomis oficialiosiomis kalbomis ypač svarbus bylose dėl prejudicinio sprendimo priėmimo, nes Teisingumo Teismo atsakymas į jam pateiktus prejudicinius klausimus privalomas ne tik prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikusiam teismui, bet ir visiems valstybių narių teismams, kurie turės laikytis pateikto išaiškinimo. Nors bylą pradėjusi šalis ar teismas gali pasirinkti proceso kalbą, valstybės narės, dalyvaudamos Teisingumo Teismo ir Bendrojo Teismo posėdžiuose, visada gali laisvai vartoti savo kalbą. Taigi daugumoje procedūrų vartojamos kelios kalbos. Kiekvienoje byloje kalbų derinys gali kisti (tik prancūzų kalba visada yra teisėjų pasitarimų kalba) ir kiekviena kalba gali būti kalba, iš kurios verčiama, arba kalba, į kurią verčiama (raštu ar žodžiu). Beje, institucijoje vartojamos bent 552 kalbinės kombinacijos.

Kaip minėjau, daugiakalbystė plačiaja prasme reiškia tiek galimybę vartoti gimtąją kalbą, ginti jos statusą ir skleisti ją ES, tiek kuo didesnes įvairių užsienio kalbų vartojimo galimybes valstybės narėse. Paskutinis aspektas nėra vien kultūros ir švietimo klausimas. Kelių užsienio kalbų mokėjimas atveria platesnes profesinės karjeros galimybes ne tik savo valstybėje, bet ir visos Sąjungos darbo rinkoje, įskaitant tarptautines bendroves ar ES institucijas. Pačiai valstybei yra svarbu, kad jos piliečiai galėtų veiksmingai konkuruoti dėl darbo vietos Sąjungos institucijose ir eiti jose aukštas pareigas.

Ne paslaptis, kad tiek Sąjungos institucijose (išskyrus Teisingumo Teismą), tiek valstybės narėse anglų kalba kaip atitinkamai darbo ir užsienio kalba paskutiniaisiais metais ėmė dominuoti. Lietuvoje per pastaruosius dešimt metų studentų, mokančių ne anglų, o kitą užsienio kalbą, skaičius taip pat gerokai sumažėjo, dar mažiau jų yra tarp studentų teisininkų.

Teisė ir kalba yra neatsiejami dalykai, nes kalba yra vienas pagrindinių teisininko įrankių. Pažinti kitos šalies teisės sistemą iš pirmų lūpų, t. y. originalaus šaltinio, nėra tas pats, kaip pažinti ją per tarpinę, t. y. kitą, kalbą, juolab kad prieinamų šaltinių skaičius tokiu atveju yra labai ribotas. Kelių užsienio kalbų mokėjimas teisėjui, teisėjo padėjėjui, advokatui, teisės mokslininkui ir kitam teisės specialistui suteikia nemažai pranašumų lyginamosios teisės kontekste. Tai atveria galimybę rasti naujos ar sudėtingos teisinės problemos sprendimą kitų valstybių teisės sistemose, atlikti lyginamąją analizę,

sutaupyti laiko, o kartais ir lešų vertimui. Pavyzdžiui, kiek tai susiję su ES teise, ESTT *Curia* svetainėje galima susipažinti su Sąjungos teisės aspektu reikšmingais nacionalinių teismų sprendimais ir įvairiais mokslinio ar šviečiamojo pobūdžio dokumentais, parengtais Sąjungos teisminių tinklų priklausančių teismų pasirinktomis kalbomis, o tai gali padėti nacionaliniams teismams užtikrinti kokybišką teisingumą ir geriau apsaugoti asmenų teises. Mokant tik vieną užsienio kalbą, dažniausiai anglų, tokios galimybės itin sumažėja. Be to, teisės šaltiniai anglų kalba neretai atspindi bendrosios, o ne civilinės teisės tradiciją ir kultūrą.

Valstybių narių teisės specialistų, mokančių kelias užsienio kalbas, skaičiaus mažėjimas yra aktuali problema ir Teisingumo Teismo Daugiakalbystės generaliniam direktoratui. Atsižvelgiant į vis didėjantį Sąjungos teismų darbo krūvį, laiku užtikrinti teisinių dokumentų vertimą į visas oficialiąsias kalbas tampa vis didesniu iššūkiu. Nepaisant to, kad laisvai samdomų vertėjų pagalba yra labai didelė, Lietuvos darbo rinka yra maža, ir laisvai samdomi vertėjai gali užtikrinti vertimą tik iš riboto kalbų skaičiaus, nuolat juntamas išorės specialistų, galinčių kokybiškai versti iš italų, ispanų ir prancūzų kalbų, poreikis. Dabartinė situacija Lietuvos darbo rinkoje verčia susimąstyti apie būsimą ne tik teisininkų lingvistų, bet ir kitų institucijų vertėjų kartą. Todėl labai vertiname tiek Teisingumo Teismo šiais jubiliejiniais jo veiklos metais, tiek Prancūzijos, šių metų pirmąjį pusmetį pirmininkaujančios Europos Sąjungos Tarybai, rodomą iniciatyvą skleisti ir saugoti daugiakalbystę. Labai norėtusi, kad prie šios iniciatyvos prisijungtų ir Lietuvos valdžios institucijos, teisinės ir kitų profesinių bendruomenių atstovai, švietimo sektoriaus specialistai.

Kokios kalbos teisininkų pasaulyje yra svarbiausios?

Kalbant apskritai, teisininkų pasaulyje, be anglų kalbos, labai svarbios, mano nuomone, yra prancūzų ir vokiečių kalbos, nes visos trys atspindi skirtingą teisinę kultūrą ir vartojamos keliose teisės sistemose. Žvelgiant iš ESTT teisininkų lingvistų darbo perspektyvos, prie šių trijų kalbų prisideda italų, ispanų ir lenkų kalbos. Kita vertus, bet kurių kitų užsienio kalbų žinios yra pagalbinis įrankis teisininko profesiniame gyvenime, tik svarbu mokėti juo tinkamai naudotis.

ĮDOMU

ESTT Lietuvių kalbos teisinio vertimo raštu skyriuje dirba:

22

teisininkai lingvistai

3

kalbos redaktoriai

1

valdymo asistentas

5

asistentai,
valdantys dokumentų srautą
ir teikiantys techninę ir kitokią
pagalbą.

10

puslapių

tokios apimtys paprastai pakanka taikomai teisei ir faktinėms aplinkybėms apibūdinti, taip pat kreipimosi į ESTT motyvams tinkamai išdėstyti, kaip nurodyta ESTT rekomendacijose nacionaliniams teismams.

23

puslapių

tokia buvo Lietuvos teismų prašymų priimti prejudicinį sprendimą vidutinė apimtis 2021 m. Dėl šios priežasties daugeliu atvejų buvo rengiamos santraukos.

SĄVOKŲ VARTOJIMO SKIRTUMAI

ACQUITTEMENT (išteisinimas, išteisinamasis nuosprendis) – baudžiamosios teisės sąvokos, vartojamos Liuksemburgo, Belgijos ir Prancūzijos teisėje, apimtis skiriasi. Belgijoje ir Liuksemburge ši sąvoka vartojama visų nusikalstamų veikų (*contraventions, délits, crimes*) atžvilgiu, o Prancūzijos teisėje tik kalbant apie nusikaltimus, už kuriuos numatytos griežčiausios bausmės (*crimes*); kitų nusikaltimų (*délits*) ir baudžiamųjų nusižengimų (*contraventions*) atveju Prancūzijos teisėje vartojamas terminas „relaxe“, kuris nėra žinomas nei Liuksemburgo, nei Belgijos teisės sistemoms.

DELICT / DELITO / DÉLIT / DELITTO. Sąvokos „delict“ Nyderlandų teisėje ir „delito“ Ispanijos teisėje nesutampa su Prancūzijos teisėje vartojama sąvoka „délit“ arba Italijos teisėje vartojama sąvoka „delitto“; į lietuvių kalbą atitinkama sąvoka verčiama atsižvelgiant į jos reikšmę šaltinio teisėje.

MOKESČIŲ VENGIMAS VS. SUKČIAVIMAS. Sąvoka „*évasion fiscale*“ (prancūzų k.) skamba panašiai kaip „*evasione fiscale*“ (italų k.) ar „*tax evasion*“ (anglų k.), tačiau skirtingai nuo pastarųjų reiškia mokesčių vengimą, o ne sukčiavimą. Mokesčių vengimas italų k. yra „*elusione fiscale*“, anglų k. „*tax avoidance*“, o sukčiavimo atitikmuo prancūzų k. yra „*fraude fiscale*“. Šios sąvokos kartais painiojamos ir ES antrinės teisės aktuose.

FIKTYVI SANTUOKA. Pasitaiko atveju, kai tam pačiam institutui apibūdinti sinonimiškai vartojami keli terminai, pavyzdžiui, „*mariage de complaisance*“, „*mariage simulé*“,

„*mariage blanc*“ ir „*mariage fictif*“ (prancūzų k.); į lietuvių kalbą visi jie verčiami vienu terminu „fiktyvi santuoka“.

TEISMAS. Pats paprasčiausias ES teisėje ir nacionalinėje teisėje vartojamos tos pačios sąvokos, kurios apimtis yra skirtinga, pavyzdys – sąvoka „teismas“. ES teisėje ši sąvoka priskiriama prie autonomiškų ES teisės sąvokų ir suprantama daug plačiau nei nacionalinėje teisėje, ypač kiek tai susiję su jos turiniu pagal Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo (SESV) 267 straipsnį, kaip jį yra išaiškinęs Teisingumo Teismas. „Teismu“ pagal SESV 267 straipsnį gali būti pripažinta institucija, atitinkanti konkrečius kriterijus (įsteigta pagal įstatymą, nepriklausoma, vykdanči nuolatinę veiklą, priimanči privalomus teismo pobūdžio sprendimus, taikanti teisę, vykdanči teisingumą). Ši sąvoka plačiai apibrėžta ir kai kuriuose antrinės teisės aktuose, kaip apimanti ne tik valstybių narių teismus, bet ir kitas institucijas, turinčias jurisdikciją bylose, patenkančiose į konkretaus akto taikymo sritį.

TĖVŲ PAREIGOS. ES teisėje vartojama sąvoka „tėvų pareigos“ – „*responsabilité parentale*“ (prancūzų k.), „*parental responsibility*“ (anglų k.), „*responsabilità genitoriale*“ (italų k.), nors ir labai panaši į Lietuvos teisėje vartojamą sąvoką „tėvų valdžia“ arba Prancūzijos teisėje vartojamą sąvoką „*autorité parentale*“, bet su pastarąja nesutampa, nes į ją patenka „visos teisės ir pareigos, susijusios su vaiko asmeniu ar turtu, suteikiamos fiziniam ar juridiniam asmeniui teismo sprendimu, įstatymų nustatyta tvarka ar juridinę galią turinčiu susitarimu“, taigi ji apibrėžiama plačiau nei nacionalinėje teisėje.

Teisinių procesų ir teisinės kalbos skaitmeninimas: dabartis ir ateitis

Gintarė Daugėlaitė, Klaipėdos apygardos teismo pirmininko patarėja

Pasaulyje vis daugiau šalių teismų veiklą perkelia į elektroninę erdvę. Skaitmenizacija mažina veiklos kaštus institucijoms ir kainas vartotojams, leidžia efektyviau organizuoti procesus. Didžiausia problema, su kuria susiduriama skaitmeninant lietuvių kalba, – tai pasaulyje vienos sudėtingiausių ir palyginti nedidelį vartotojų skaičių turinčios kalbos išteklių stygius, ypač tokiose specializuotose srityse kaip teisė ir medicina, kuriose formuoti kalbos išteklius sunku ir dėl griežtų Europos Sąjungos duomenų apsaugos normų. Todėl intelektualiųjų technologijų sprendimai teisės srityje anglų kalba pritaikomi sparčiau nei lietuvių.

Apie intelektualiųjų sistemų pritaikymą kasdieniame gyvenime, jų plėtrą teisės srityje Lietuvoje ir užsienyje, esamus ir būsimus pokyčius skaitmeninant teisinę kalbą kalbamės su Vytauto Didžiojo universiteto Informatikos fakulteto docentu bei Skaitmeninių išteklių ir tarpdisciplininių tyrimų instituto mokslininku dr. Dariumi Amilevičiumi.

Apie dirbtinio intelekto technologijas kalbama daug ir plačiai. Vis dėlto pagrindinių informacinių technologijų žinių ne visada pakanka norint paaiškinti, kaip veikia dirbtinis intelektas, kokią įtaką dabarties ir ateities kasdieniam gyvenimui jis turi ir kokios grėsmės kyla jį taikant. Ką apie dirbtinį intelektą turėtų žinoti žurnalo TEISMAI.LT skaitytojai?

Pritariu amerikiečių mokslininko Michaelo I. Jordano nuomonei, kad terminas *dirbtinis intelektas* yra klaidinantis ir ydingas. Nors šis terminas jau tapo būtinu „mokslinio“ diskurso, o dažniau popkultūros ir miesto legendų elementu, sakraline rinkodaros fraze, vis dėlto iki šiol nėra tokio dalyko kaip *dirbtinis intelektas* ir nėra bendro sutarimo, kokį turinį apima ši formulė. Jei nenorime gilintis į *dirbtinio intelekto* teoriją ir filosofiją, siūlyčiau vartoti Europos Komisijos Dirbtinio intelekto akto projekte teikiamą apibrėžimą: „Dirbtinis intelektas – tai greitai vystoma technologijų grupė. Šios technologijos gali duoti visokeriopą ekonominę ir visuomeninę naudą pačiose įvairiausiose pramonės šakose ir socialinės veiklos srityse.“ Žmonija pirmą kartą sukūrė universalias technologijas, kurios sėkmingai taikomos daugelyje sričių.

Internete gausu sėkmės istorijų. Norėčiau paminėti Vilniuje neseniai atidarytą pirmąją dirbtinio intelekto technologijų valdomą parduotuvę, kurioje klientai aptarnaujami 98–99 proc. tikslumu. Vienintelės skaitmeninės technologijos, priskirtinos intelektualiosioms technologijoms, yra gilusis mokymas, naudojant giliuosius dirbtinių neuronų tinklus. Esu ne tik tyrėjas, bet ir technologijų entuziastas, todėl mašinos gebėjimą pačiai apsimokyti iš pavyzdžių ir susiprogramuoti laikau dirbtinės intelektikos užuomazgomis. Vienas iš *dirbtinio intelekto* krikštatevių anglų mokslininkas Džiofris Hintonas teigia, kad modernios giliojo mokymosi technologijos ateityje galės padaryti viską, bet dar turi įvykti bent keli konceptualūs proveržiai.

Apibendrintai kalbant apie grėsmes, dabartinę situaciją geriausiai atspindi banali paukščio-lėktuvo analogija. Kopijuodamas paukščio skrydį, žmogus sukūrė lėktuvą. Abu skraido, bet lėktuvas skraido kitaip nei paukštis. Paukštis niekada nenukrenta, o lėktuvas, deja, retkarčiais taip, nors pastarasis labai naudingas žmonijai. Neįmanoma trumpai apibūdinti visų grėsmių. Paminėčiau garsųjį COMPASS programinės įrangos panaudojimo teismų sistemoje atvejį. COMPASS yra bylų valdymo ir sprendimų palaikymo įrankis,

kuris padėjo Jungtinių Amerikos Valstijų teismams įvertinti tikimybę, ar atsakovas pakartotinai taps recidyvistu. Įrankis buvo plačiai kritikuojamas dėl diskriminuojančių prognozių. Kartu šis atvejis atskleidžia kompleksinę intelektualiųjų technologijų panaudojimo problematiką. Sistema priklausoma privačiai bendrovei, todėl jos algoritmų viešai negalima analizuoti, nes juos saugo komercinė paslaptis. Kita vertus, intelektualiosios sistemos tiesiogiai priklauso nuo duomenų, kurie naudojami mokymo metu. Todėl jei duomenų rengėjai sistemai apmokyti pateikė tinkamai neapdorotus duomenis, jos prognozės natūraliai tapo diskriminuojančios.

Kokią naudą gausime intelektualiąsias technologijas pritaikę teisės srityje?

Pasaulinė teisinių paslaugų rinka yra milžiniška, bet teisės sritis iki šiol vis dar mažiausiai paliesta skaitmeninių inovacijų. Intelektualiosios technologijos jau sėkmingai taikomos bankų, rizikų valdymo, draudimo, logistikos, medicinos ir kitose srityse. Europos etikos chartijoje dėl dirbtinio intelekto naudojimo teismų sistemose ir jų aplinkoje Europos Komisija ragina intelektualiųjų technologijų komercinį diskursą aiškiai atskirti nuo šių technologijų naudojimo ir diegimo realių.

Intelektualiosios technologijos teisinius procesus gali teigiamai paveikti dviem būdais, atspindinčiais du pokyčių tipus. Viena vertus, intelektualiosios technologijos gali būti naudojamos siekiant tobulinti, optimizuoti ir racionalizuoti tradicinius darbo atlikimo būdus. Šią formą vadiname „automatizavimu“, t. y. daryti tuos pačius dalykus, tik kitaip. Kita vertus, technologijos gali išstumti ir pakeisti įprastus darbo įpročius bei paskatinti radikalius sisteminius pokyčius – daryti naujus dalykus, atsisakant senų. Tai vadiname „transformacija“. Transformacija paskatina proveržį, o automatizavimas iš esmės nieko nekeičia, nors veiklos atliekamos pigiau ir greičiau. Sąvokos „inovacijos“ ir „transformacijos“ dažnai vartojamos kaip sinonimai, tačiau iš tiesų tai skirtingi dalykai. Vienais atvejais transformacijos paskatina sisteminę inovaciją. Kitais atvejais sisteminės inovacijos paskatina transformaciją. Nagrinėdamas intelektualiųjų technologijų taikymo teisinėse sistemose perspektyvas, britų ekspertas Richardas Susskindas teigia, kad, visų pirma, būtina atsakyti į penkis esminius klausimus:

- 1) ar technologijos jau pakankamai brandžios, kad galėtų pakeisti teisininkus;
- 2) ar moraliai jau priimtina, kad mašinos perimtų bent kai kurias teisėjų ir teisininkų funkcijas;

Doc. dr. Darius Amilevičius

3) ar tokios sistemos jau komerciškai perspektyvios, ar jų ekonominė nauda bus didesnė už jų kūrimo išlaidas;

4) ar tai bus tvaru (nepaskatins atmetimo reakcijos), atsižvelgiant į kultūrinį kontekstą;

5) ar yra teisinis pagrindas kurti tokias sistemas, t. y. ar tam tikroje nacionalinėje teisinėje sistemoje teismo sprendimų priėmimo procedūra nesusijusi su kokia nors specifika, dėl ko teismo sprendimo priėmimas iš dalies ar visiškai negali būti patikėtas mašinai.

Kol neturime atsakymų į esminius klausimus, pažvelkime į praktiškesnę intelektualiųjų technologijų panaudojimo teisinėje sistemoje pusę. Galime išskirti kelias sritis, kuriose šios technologijos padidintų teisės srities procesų efektyvumą. Visų pirma, tai dokumentų rengimo automatizavimas. Intelektualiosios technologijos gali išanalizuoti žmogaus rengtus dokumentus ir išmokti juos generuoti automatiškai. Generavimo metu iš šių dokumentų gali išgauti naudingą informaciją pagal iš anksto nustatytą logiką. Automatinis kalbos atpažintuvus gali per kelias minutes garso ir vaizdo įrašus paversti elektroniniu tekstu, atpažinimo metu iš tekstų išgaudamas naudingą informaciją.

Kita svarbi sritis – išmani teisinė paieška ir automatinė dokumentų analizė. Intelektualios priemonės gali pagreitinti darbą, dideliuose duomenynuose greitai

surasdamos reikalingus teisės aktus arba tinkamiausias bylas. Taip pat gali atlikti sutarčių ir kitų teisinių dokumentų analizę, patikrinti dokumentų integralumą ir išsamumą, šitaip sumažindamos rutininio darbo našumą žmogui.

Paminėtinos ir automatinės teisinės konsultacijos bei bylos baigties prognozavimo sistemos. 2021–2030 m. Lietuvos teisingumo sistemos plėtros programoje viena iš problemų – „nesudaromos prielaidos teismų veiklai organizuoti, atsižvelgiant į besikeičiančius visuomenės poreikius“, o kaip viena iš šios problemos spęstinių priežasčių nurodomas „didelis teismų gaunamų bylų skaičius“, nes „teismai nagrinėja nesudėtingas bylas, kuriose nėra teisinio ginčo“, ir pastebima „visuomenės teisiųjų žinių ginant savo pažeistas teises stoka“. Sunkiai įsivaizduojama, kad visi piliečiai galėtų įgyti teisinį išsilavinimą. Intelektualiųjų technologijų sistemos gali suprasti teisinę užklausą ir teikti teises konsultacijas, įvertinti, ar užklausoje yra teisinis ginčas, prognozuoti ginčo nagrinėjimo trukmę bei kainą ir pagal teisinio ginčo specifiką pasiūlyti kliento poreikius atitinkančių advokatų paslaugas. Teisinėms konsultacijoms teikti galima pasitelkti pažangius bendravimo robotus, kurie gali priimti balsu pateikiamas kliento užklausas ir sistemos siūlomus atsakymus generuoti neuroniniu balsu, kuris natūralumu nesiskiria nuo žmogaus balso. Tokiu būdu

teisinės paslaugos tampa prieinamesnės žmonėms su negalia ir patogesnės visiems, nes bendravimas su mašina bent tam tikra prasme mažai kuo skiriasi nuo bendravimo su gyvu teisininku. Prie konsultavimo sistemos prijungus mašininio vertimo sprendimus, teisinės paslaugos tampa prieinamesnės piliečiams, kuriems valstybinė kalba nėra gimtoji.

Paminėtinas ir predikcinis teisingumas, kai intelektualiųjų technologijų sistemos, besinaudojančios dideliais jau išnagrinėtų bylų kalbiniais ištekliais, susieja pateiktus duomenis ir dokumentus su galima rutininių bylų sprendimo prognoze, pasiūlydamos svarbių bylų prioritetus ir šitaip padėdamos teisėjams sutelkti dėmesį, visų pirma, į sudėtingas bylas.

Ekonomikos gaivinimo ir atsparumo didinimo plane „Naujos kartos Lietuva“ daug dėmesio skiriama inovatyvioms priemonėms ir ištekliams, kurių pritaikymas Lietuvoje leis intelektualiosioms technologijoms suprasti lietuvių kalbą. Koks įdirbis lietuvių kalbos skaitmenizavimo srityje jau yra padarytas? Kokie lietuvių kalbos skaitmenizavimo tikslai ir perspektyvos?

Nė vienos paslaugos, susijusios su žmogaus kalba, neįmanoma visiškai skaitmenizuoti ir automatizuoti be natūralios kalbos technologijų (angl. *natural language technologies*) pažangos. Natūralios kalbos technologijos yra intelektualiųjų technologijų šaka, kuri leidžia mašinai suprasti, interpretuoti ir manipuluoti žmogaus kalba. Natūralios kalbos technologijos skirstomos į natūralios kalbos apdorojimą (angl. *natural language processing*), supratimą, generavimą ir mašininį vertimą. Savo ištakose natūralios kalbos technologijos buvo siejamos tik su lingvistikos sritimi, kur jos pirmiausia įsitvirtino tam, kad kompiuteriai galėtų apdoroti didelius natūralios kalbos išteklius ir šitaip padėtų lingvistams analizuoti kalbą. Laikui bėgant, natūralios kalbos technologijose, greta taisyklėmis grįstų ir statistinių metodų, buvo pradėti taikyti mašininio ir giliojo mokymosi metodai. Tokiu būdu natūralios kalbos apdorojimo technologijos įsiliejo į intelektualiųjų technologijų šeimą ir tapo neatskiriama jų dalimi. Vertinant bendrai, žmogaus kalba mašinai yra sunkiausiai įveikiamas barjeras, nes skaitmeninė mašina „supranta“ tik skaičių kalbą. Šioje srityje reikalingi konceptualūs proveržiai, apie kuriuos kalba Dž. Hintonas. Vienas iš proveržių ir tikra revoliucija natūralios kalbos apdorojimo srityje įvyko 2013 m., kai natūraliai kalbai apdoroti buvo

pasitelkti įterptiniai vektoriai, neuronų tinklai ir grafinių procesorių skaičiavimo pajėgumai. Intelektualiosios technologijos tobulėja ypač sparčiai. Per trumpą laiką sukurti ir išbulinti sprendimai leidžia vektoriniuose įterptinių žodžių modeliuose mašiniškai pateikti daug analizuojamo teksto semantinės, sintaksinės ir kontekstinės informacijos, šitaip atveriamos naujos galimybės mašiniškai geriau suprasti žmogaus kalbą. Žinome, kad pažangiausi kalbos modeliai, kaip GPT-3, geba generuoti gramatiškai sklandžius tekstus, kuriuos kartais sunku atskirti nuo žmogaus parašyto teksto. Kai Lietuvos radijo ir televizijos arba Lietuvos Respublikos Seimo portaluose naujienas girdime skaitomas balsu, sunkiai atskiriame, kad tai ne natūralaus diktorius balsas, o mašinos sintezuotas neuroninis balsas. Taip trumpai galima apibūdinti gražiąją technologijų pažangos pusę. Deja, sparti intelektualijų technologijų plėtra jau brandina diskriminacijos kalbos pagrindu problemą, nes tampa sudėtinga pasinaudoti lygių galimybių teise prieiti prie teisingumo. Intelektualiosios technologijos teikia kokybiškus rezultatus tik tada, kai joms apmokyti naudojami labai dideli kokybiškų duomenų išteklių. Šiuo metu pasaulyje vokiečių kalbą vartoja apie 130 mln., o lietuvių – tik apie 3,5 mln. žmonių. Savoime aišku, kad lietuviški bendriniai kalbos išteklių yra gerokai mažesni, jau nekalbant apie specializuotą sritį, kaip teisinė, kuri visomis pasaulio kalbomis stokoja gausių kalbos išteklių. Šie lietuvių kalbos išteklių turi būti dirbtiniai, bet kokybiškai gausinami, o tai reikalauja papildomo darbo ir didina kūrimo išlaidas. Paminėtina ir tai, kad lietuvių kalba yra ne tik „maža“, bet ir viena sudėtingiausių pasaulyje. Lietuvių kalbos dažniausiai vartojamų žodžių žodyną sudaro apie 180 tūkst. žodžių pagrindinių formų (vienaskaitos vardininko linksnis). Pagal lietuvių kalbos kaitybos taisykles iš jų sudaroma apie 20 mln. morfologinių formų. Dar reikia turėti omeny ir sudėtingą, lanksčią lietuvių kalbos sintaksę. Todėl kokybiški intelektualijų technologijų sprendimai, pritaikyti analitinei anglų kalbai, ne visada tinkami sintetinei lietuvių kalbai. 2012–2015 m. įgyvendinus valstybinę programą „Lietuvių kalba informacinei visuomenei“, pagal taisykliniais ir statistiniais metodais grįstų natūralios kalbos technologijų ir jiems skirtų kalbos išteklių lygi pavyko pralenkti Europos Sąjungos vidurkį. Intelektualijų technologijų proveržis ir kintantys rinkos poreikiai išklė naujų iššūkių ir lietuvių kalbos technologijų tobulinimo srityje. 2018–2020 m., įgyvendindami valstybinę programą „Lietuvių kalba informacinėje technologijoje“ projektus, pradėjome giliojo mokymo metodus taikyti natūralios kalbos technologijų sprendimuose lietuvių kalbai. Vilniaus universiteto kolegės reikšmingai pagerino mašininio vertimo

sprendimus. Vytauto Didžiojo universitetas, vykdydamas projektą „Semantika-2“, sukūrė efektyvius raštvedybos automatizavimo sprendimus bendrinei, teisei ir medicinos sritims: lietuvių kalbos atpažintuvą, garso įrašą, perrašantį elektroniniu tekstu, automatinį dokumentų santraukų sudarytuvą, pagerinome automatinio rašybos klaidų taisymo sistemą, sukūrėme kitus sprendimus, kuriais laisvai ir nemokamai galima pasinaudoti projekto interneto svetainėje. Didžiausia problema, su kuria susidūrėme įgyvendindami minėtus projektus, – didelių lietuvių kalbos išteklių stygius, ypač tokiose specializuotose srityse kaip teisė ir medicina. Šiose srityse formuoti kalbos išteklius sudėtinga ir dėl duomenų apsaugos normų, kurios Europos Sąjungoje daug griežtesnės nei Jungtinėse Amerikos Valstijose. Tai savo ruožtu papildomai lemia, kad intelektualijų technologijų sprendimai teisės srityje anglų kalba plėtojami sparčiau nei lietuvių. Darytina išvada, kad intelektualijų ir natūralios kalbos technologijų pažanga ir jų taikymas Lietuvos teisinėje sistemoje tiesiogiai priklauso nuo laiku įgyvendinamos atvirų duomenų politikos, efektyviai vykdomos Lietuvos teisingumo sistemos plėtros programos ir kokybiškai įgyvendintų „Naujos kartos Lietuvos“ plane numatytų projektų.

Ar teisingumo vykdymas kalbos skaitmenizacijos aspektu taps natūralia mūsų valstybės pažangos dalimi?

Kaip rodo užsienyje vykdytų tyrimų rezultatai, prieigos prie teisingumo situacija sparčiai blogėja. Gyvename perteklinio reguliavimo laikais. Padėtį dar sunkina pasaulinė pandemija, karantinai ir t. t. Užsienyje vykdytų apklausų dalyviai pažangių technologijų taikymą pripažįsta viena iš veiksmingų priemonių, gerinančių prieigą prie teisingumo. Deja, man nepavyko rasti panašių tyrimų Lietuvoje. Todėl į klausimą atsakysiu žvelgdamas iš kitos pusės. Vis daugiau veiklų žmogus atlieka naudodamasis kompiuteriu, todėl tų veiklų rezultatai yra skaitmeniniai. Pasaulyje nemažai šalių teismų veikla perkeliama į elektroninę erdvę. Skaitmenizacija mažina veiklos kaštus ir kainas vartotojams, leidžia efektyviau organizuoti procesus. Vienas iš pagrindinių barjerų – natūralios kalbos technologijų barjeras. Lietuvos pažangos strategijoje „Lietuva 2030“ modernios informacinės technologijos ir skaitmeninė infrastruktūra jau yra pažangos dalis. Kaip jau minėjau, lietuvių kalba nėra komerciškai patraukli. Teisingumo vykdymas kalbos skaitmenizacijos aspektu tikrai vyks. Kitas klausimas – kurios kalbos? Teisės srities skaitmenizacija anglų kalba jau reikšmingai pažengusi į priekį ir yra komerciškai

patraukli. Kaip pilietis, nenorėčiau, kad mano gimtoji lietuvių kalba liktų tik kultūrinio paveldo skaitmeninio objektu. Kaip verslininkui, anglų kalba atvertų platesnes galimybes ir greitesnį kuriamų sprendimų rentabilumą. Kaip tyrėjui, tyrimų imtis nepakistų, nes jau dabar vykdomi tyrimai keliomis kalbomis, kuriame daugiakalbes sistemas. Todėl šis klausimas turėtų būti skirtas politikos formuotojams ir visuomenės nuomonės tyrimams.

Kaip manote, ar Lietuvos teismai ir visuomenė jau yra pasiruošę susidurti su intelektualaus robotu parengtu, o gal ir priimtu procesiniu sprendimu? Kiek žmogiškojo faktoriaus, Jūsų nuomone, šiame procese liks arba turėtų likti?

Teisinėje sistemoje viskas grįsta pasitikėjimu, kad teisėjas priims teisingą sprendimą. Kaip ir medicinoje, taip ir teisinėje sistemoje visuomenė turi įgyti pasitikėjimą intelektualiosiomis technologijomis ir gauti įrodymus, kad jos yra veiksmingos įgyvendinant teisingumą, nekelti rizikos visuomenei. Europos Komisija, vykdydama Europos Sąjungai būdingą proaktyvų technologijų reguliavimą, Dirbtinio intelekto akto projekte laikosi rizika grįsto metodo. Nors teigia, kad „šis reglamentas neturėtų trukdyti kurti ir naudoti naujoviškus viešojo administravimo metodus, kuriuos būtų galima pritaikyti platesniu mastu naudojant reikalavimus atitinkančias ir saugias dirbtinio intelekto sistemas, jeigu jos nekeltų didelės rizikos juridiniams ir fiziniams asmenims“, nustato, jog kai kurios intelektualijų technologijų sistemos „turėtų būti klasifikuojamos kaip keliančios didelę riziką, nes jos sprendimus priima ypač kritinėse situacijose, susijusiose su asmenų gyvybe ir sveikata bei jų turtais“. Šiame dokumente nustatomi griežti reikalavimai didelės rizikos sistemoms ir joms numatoma privaloma žmogaus priežiūra. Pastebėtina, kad dokumente teisinė sritis neminima, nors nuolat minima fizinių asmenų pagrindinių teisių ir laisvių apsauga. Nesvarstysiu klausimo, ar įmanoma sparčiai plėtoti technologijas, esant tokioms griežtomis reguliavimo normoms, bet tuo atveju, jei teisinės sistemos bus priskirtos didelės rizikos sistemoms, žmogiškasis faktorius išliks ilgam. Ilgojo laikotarpio perspektyvoje žvelgdami bent iš teorinio taško negalime neužduoti provokuojančio klausimo: o gal bešališka skaitmeninė mašina yra tinkama kandidatė tapti Temidės teisingumo svarstyklėmis?

Su kokiais iššūkiams susidursime dirbtinį intelektą pritaikydami

dalykinei teisės kalbai? Ar teisininkams teks persikvalifikuoti, kai ši technologija ims veikti kaip savaime suprantamas dalykas?

Tradicinis posakis „palikime IT skyriui spręsti su skaitmena susijusius klausimus“ jau yra praeities reliktas. 2012 m. Jungtinėse Amerikos Valstijose buvo priimtos nuostatos, reikalaujančios aukšto advokatų technologijų raštingumo lygio. Netrukus tai tapo privalomu advokatų profesinės etikos reikalavimu, užtikrinančiu, kad būtų teikiamos kokybiškos paslaugos ir kompetentingai atstovaujama klientams. Ketvirtosios ir penktosios pramonės revoliucijų kontekste reikalaujama vis didesnio visų profesijų atstovų technologijų raštingumo lygio. Tai neišvengiamybė. Kitas klausimas – dalykinė teisinė kalba. Galiu pateikti ilgiausią sąrašą mokslinių studijų, kuriose nagrinėjama teisinė anglų kalba ir su ja susijusi intelektualinių technologijų

taikymo problematika. Deja, Lietuvoje tokių tyrimų trūksta. Dalykinė teisinė kalba smarkiai skiriasi nuo bendrinės. Tai viena iš priežasčių, kodėl užsienyje gausėja publikacijų, kuriose svarstomas poreikis supaprastinti dalykinę teisinę kalbą. Šiuo metu nė vienas bendrinei kalbai parengtas skaitmeninis sprendimas nepajėgus kokybiškai tvarkyti ir analizuoti teisinius dokumentus. Todėl, ypač esant kalbos išteklių stygiui, turime kurti specializuotus teisinei sričiai tinkamus mišrius sprendimus, kuriuose giliojo mokymo metodus papildoma taisykliniai metodai, pareikalaujantys papildomo darbo ir geros tarpdisciplininės komandos, sudarytos iš informatikos, lingvistikos ir teisės specialistų.

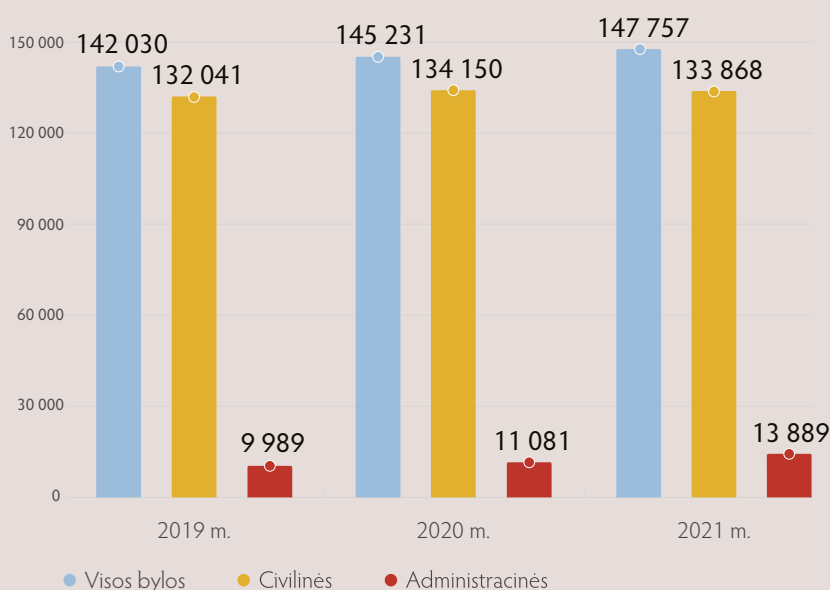
Papasakokite, kokius kalbos skaitmeninimo projektus šiuo metu vykdate Jūs ir VDU mokslininkų

komanda. Kaip jų įgyvendinimas palies mus, Lietuvos gyventojus? Ar viešųjų paslaugų teikimas panaudojant dirbtinį intelektą Lietuvoje taps artima realybe?

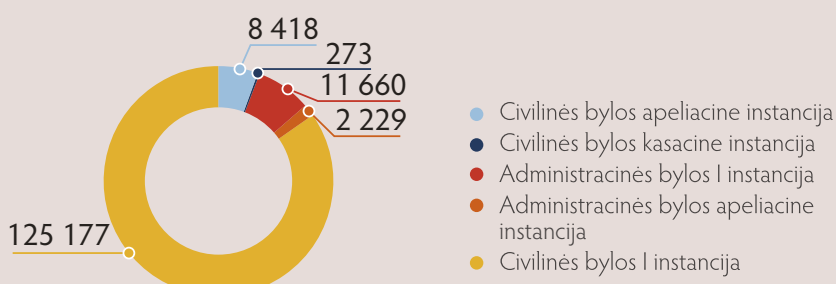
Paminėčiau keletą mūsų komandos vykdomų projektų. Kuriame intelektualinių technologijų pagrindu veikiančią dezinformacijos atpažinimo sistemą, kuri nustatys tikimybės lygį dėl tekste galimai esančios dezinformacijos, galutinį sprendimą priimti palikdama kvalifikuotam žurnalistui. Toliau geriname lietuvių kalbos atpažintuvo, garso įrašą automatiškai paverčiančio tekstu, kokybę. Šiais laikais, kai vis daugiau susirinkimų, susitikimų su klientais, teismų posėdžių perkeliama į virtualius kambarius su galimybe juos įrašyti, šis įrankis yra elementari būtinybė, taupanti darbo laiką ir lėšas. Paminėtini ir vis gausėjantys skambučių centrai, žurnalistų interviu, socialinių apklausų ir kiti garso įrašai. Vienos valandos įrašas rankomis perrašinėjamas beveik tris valandas, o mašina tai atlieka per kelias minutes, pateikdama gramatiškai tvarkingą transkripciją, suskaidytą pagal kalbėtojus. Šiuo metu pasaulyje tai vienas populiariausių natūralios kalbos technologijų sprendimų, plačiai taikomų teisėje ir medicinoje. Juk jaunuolis tampa gydytoju tam, kad gelbėtų pacientų gyvybes, o ne tam, kad valandų valandas praleistų suveddamas duomenis į informacinę sistemą. Panaudodami giliojo mokymo metodus plėtojame lietuvių šnekos sintezės sprendimus, kurie balso natūralumu prilygsta žmogaus balsui. Tai leidžia žmogui bendrauti su mašina jam patogiu būdu. Glaudžiai bendradarbiaudami su startuolių įmonėmis, tobuliname automatinės sutarčių analizės priemones. Pasitelkę į pagalbą lingvistus ir teisininkus, eksperimentuojame su teisminių bylų baigties prognozavimo sprendimais, bet dėl kalbinių išteklių stygiaus tai labai sunki, kartu ir įdomi užduotis.

Intelektualiųjų technologijų ir kalbos technologijų pagrindu veikiančios viešosios elektroninės paslaugos Lietuvoje jau teikiamos. Tai mano jau minėtos Vilniaus universiteto kolegų mašininio vertimo ir mūsų projekto „Semantika-2“ metu sukurtos paslaugos, kuriomis kasdien pasinaudojama vidutiniškai per 700 kartų. Paminėtina ir Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos iniciatyva skaitmenizuoti teisės aktų rengimo procesą. Bet ar Lietuvos teisės sistema pasirengusi įsileisti intelektualinių technologijų ir natūralios kalbos technologijų sprendimus bent jau rutiniam darbu automatizuoti?

Lietuvos teismuose išnagrinėtos elektroninės administracinės ir civilinės bylos

2021 m. elektronine forma tvarkytų bylų skaičius teismuose

Teisėjas – aiškaus ir suprantamo sprendimo autorius

Nijolė Damulė, Šiaulių apylinkės teismo pirmininko padėjėja ryšiams su žiniasklaida ir visuomene

Teisėjui kiekvienas sprendimas yra tarsi egzaminas, per kurį atsiskleidžia jo darbo kokybė, minčių dėstymo nuoseklumas, kalbos aiškumas ir paprastumas. Svarbų dokumentą į rankas ima įvairaus išsilavinimo žmonės, iš jų kiekvienas turi savo lūkesčius ir tikisi, kad jo norai bus patenkinti. Visuomenė iš teismo laukia atviro, suprantamo ir trumpo paaiškinimo. Tad kiekvienas teismo sprendimas turi įtikinti visuomenę ir patenkinti jos smalsumą.

Prabilus apie teismo sprendimo aiškumą ir paprastumą, pirmiausia žvilgsnis krypta į teisėjus. Kas nuveikta siekiant, kad teismo sprendimai būtų suprantami ir aiškūs visuomenei?

Iš Lietuvos Respublikos Konstitucijoje įtvirtinto teisinės valstybės principo kyla teisinio aiškumo reikalavimas, kuris reiškia, kad teismo sprendimai turi būti tinkamai motyvuoti ir aiškūs. 2016 m. gegužės 27 d. Teisėjų taryba patvirtino Rekomenduojamus teismų procesinių sprendimų kokybės standartus (toliau – Standartai), kad teismo sprendimai būtų suprantami ir aiškūs. Nors Standartai yra rekomendacinio pobūdžio ir nepakeičia įstatymuose ar nusistovėjusioje teismų praktikoje teismo procesiniams sprendimams nustatytų reikalavimų, tačiau rengiamų sprendimų kokybei jie turi teigiamą poveikį.

Kokia turi būti teisinė kalba, kad visuomenė suprastų?

Teismo sprendimas rašomas įprasta bendrine lietuvių kalba, o teisinė, technikos, meno ar kita specifinė terminija vartojama kiek įmanoma rečiau arba ji paaiškinama. Kad visuomenė suprastų teismo sprendimą, jis turi būti aiškus ir suprantamas, nes surašomas ir tam, kad ugdytų individualų teisinį sąmoningumą ir teisinę kultūrą bei turėtų įtakos bendruomenės, visuomenės ir valstybės tvarkai.

Į kokius aspektus teisėjas privalo atkreipti dėmesį rašydamas teismo procesinius sprendimus, kad kalba būtų suprantama?

Teismo sprendimas turi socialinę funkciją, nes nėra vien šalių ginčo išsprendimas. Rengdamas teismo sprendimus teisėjas atkreipia dėmesį ne tik į tai, ar sprendimas yra aiškus ir suprantamas, bet ir į tai, ar jis yra įtikinamas, skaidrus, teisingas ir teisėtas, turi aiškią struktūrą ir formą, lingvistiškai ir teisiškai korektiškas.

Teisėjui kiekvienas sprendimas yra savotiškas galvosūkis, kaip per įstatymo nustatytus terminus sujungti į visumą visas paminėtas sprendimo formas, turinio ir struktūros dalis. Siekiant palengvinti rašomų teismo procesinių sprendimų kalbą, teisėjams parengti Standartai, tačiau kiekvienam teisėjui yra kilusi abejonė, ar cituoti nepilnamečio vaiko apklausos žodžius, kuriais jis pasisako apie netinkamą tėvų elgesį su juo, ar cituoti smurtą patyrusio sutuoktinio gautas trumpąsias žinutes, kai skyrybų byloje prašoma priteisti neturtinę žalą, ar vėl nuosekliai detalizuoti prokuroro kaltinime nurodytas prieš nukentėjusį asmenį panaudoto seksualinio nusikaltimo detales ir pan.

Pasitaiko atvejų, kad, paskelbus teismo sprendimą, bylos šalis paprašo iki tol pasakytą informaciją išversti į žmonių kalbą?

Procese dalyvaujantys asmenys pirmiausia tikisi ne vien kokybiško, bet ir greito bei gero teismo sprendimo. Bylos šalis

Vaidotas Narvidas

Šiaulių apylinkės teismo Šiaulių rūmų teisėjas, teisėjas spaudai

sprendimą vertins (geras ar blogas) pagal tai, ar jis atitiks jos lūkesčius, pateiktus reikalavimus, paskirtos baudmės dydį, ar nepakeis turtinės padėties ir pan.

Siekdamos greito rezultato ir pačios šalys neretai neįsigilina, kaip bus vykdomas teismo sprendimas (pvz., dėl atskirai gyvenančių tėvų bendravimo su vaiku tvarkos) ar kokia teismo sprendimu paskirta baudmė (pvz., neskiriant baudmės nuo įpareigojimų). Todėl svarbu ne tik surašyti teismo sprendimą, bet ir suprantamai išaiškinti priimto sprendimo motyvus ir tai, ką teismas nusprendė (tinkamai išdėstyti sprendimo rezoliucinę dalį).

Pastebėtina, kad dažnai nėra pageidaujančiųjų išklausti viešai skelbiamus teismo sprendimus. Šalims, kurios nedalyvavo teismo posėdyje, paskelbiant sprendimą, išsiunčiamos patvirtintos kopijos ir tuo suteikiama galimybė susipažinti su priimtu sprendimu ir visais jo motyvais.

Esate teisininkas, bet greta savo pagrindinio teisėjo, o anksčiau teisėjo padėjėjo darbo beveik visada turėjote ir turite su spauda susijusių pareigų. Kaip per 30–40 sekundžių paaiškinti teismo sprendimą žurnalistams ir visuomenei bei patenkinti jų smalsumą? Juk maždaug tiek laiko trunka televizijai ar radijui teikiamas komentaras.

Per maždaug 30–40 sekundžių galima atsakyti tik į paprastus klausimus: kas,

kur, kada, kodėl, kaip. Kai tai pavyksta, patenkinamas visuomenės smalsumas, ir toks komentaras yra visiems aiškiai suprantamas.

Jūs dažnai susitinkate su visuomenės atstovais, kalbatės apie priimtus sprendimus, juos aiškinate, kantriai atsakinėjate į klausimus. Ko reikia žmonėms, kad suprastų sudėtingą teisinę kalbą?

Kad žmonės suprastų, kartais tiesiog reikia paprastumo. Aš dažnai pajuokauju, kad sprendimą reikia paaiškinti taip, jog suprastų mano mama, kuri nėra teisininkė.

Ką dar reiktų šiandien nuveikti, kad teismo sprendimai visuomenei būtų lengviau suvokiami?

Dirbdamas teisme teisėjas taiko teisę ir valstybės vardu vykdo teisingumą, todėl šiandien vadovaudamasis Standartais teisėjas turi būti kiekvieno suprantamo ir aiškaus teismo sprendimo autorius.

Tomas Staniulis

UAB „Integrity PR“ vyresnysis projektų vadovas

Kasdien per įvairius žiniasklaidos kanalus skelbiama informacija apie Lietuvos teismuose nagrinėjamas bylas, priimtus sprendimus. Kodėl reikia aiškinti visuomenei teismo sprendimus?

Teisingumas yra viena iš didžiausių žmonijos vertybių nuo Hamurabio teisyne ir Platono „Valstybės“ laikų. Biblijoje teisėjai, teisingumo aiškintojai, buvo tie asmenys, kurie padėdavo visuomenei atskirti gerį

nuo blogio. Aišku, senasis teisingumas „akis už akį, dantis už dantį“, kuris minimas seniausiuose raštuose, šiandien yra kur kas labiau komplikuoatas. Dėl šitos priežasties teismai ir turi tapti atviresni, kad paaiškintų visuomenei, kokiomis priemonėmis ir koku būdu bus siekiama teisingumo, o galų gale ir tam, jog šviestų žmones, Edukuotų juos ir auklėtų nesielgti taip, kad būtų prieštaraujama bendrajai moralei ir tvarkai.

Teismų atvirumo klausimas, apie kurį nuolat diskutuojama Lietuvoje, lygiai taip pat aktualus daugeliui išsivysčiusių pasaulio valstybių. Visų pirma, teismų įtaka visuomenei tampa vis reikšmingesnė: augant visuomeninių problemų skaičiui, didėja teisinės sistemos galia, todėl reikia galvoti apie priimamų sprendimų patikimumą. Antra, kaip pastebi šiuolaikiniai tyrinėtojai, per pastaruosius 50 metų transformavosi piliečių ir valstybės santykiai – vyksta ryškus poslinkis nuo autoritarinės kultūros prie dialogo kultūros. Demokratinėje valstybėje valdžia negali būti įgyvendinama „padariau, nes taip nusprendžiau“ principu, reikalingas išaiškinimas ir pagrindimas, kodėl buvo priimti vienokie ar kitokie sprendimai. Trečia, sparti informacinių technologijų raida sutvėrė skaitmeninę visuomenę, kuri gali egzistuoti ne tik fiziniame, bet ir virtualiojoje erdvėje. O čia viešumo samprata įžengia į kitą dimensiją – net ir Lietuvoje teismų sprendimai (nors ir nuasmeninti) jau publikuojami viešai, rezonansines bylas, teisėjus, kaltinamuosius, prokurorus ir advokatus nuolat stebi budri žiniasklaidos akis, o kai kurie procesai – prisiminkime Sausio 13-osios bylą – netgi transliuojami viešai internetu.

Taigi, stiprėjant skaidrumo ir samprotavimais pagrįstų sprendimų tendencijoms, visuomenė tikisi, kad teismai ne tik priims objektyvų sprendimą, bet ir jį lygiai taip pat pavesins, paaiškins, apgins. Kitu atveju – čia net nereikia kalbėti apie pasitikėjimą teismais – visuomenė praras pasitikėjimą teisingumu kaip vertybe, o tai gali stipriai pakirsti valstybės, valstybingumo ir pilietiškumo šaknis.

Jūsų, Tomai, manymu, kieno komentary – bylą nagrinėjusio teisėjo, teisėjo spaudai ar spaudos atstovo – laukia visuomenė? Kodėl?

Sudėtinga atsakyti į šitą klausimą, kadangi visuomenė sudaryta iš labai įvairių sluoksnių. Dėl to pasakyti, ko nori ar tikisi vienas ar kitas visuomenės narys, neįmanoma – kiek žmonių, tiek nuomonių. Bendrai galima vadovautis pagrindine idėja, kad valstybės paskirti pareigūnai ir oficialūs asmenys nebegali slėptis už savo funkcijų, nes jų vykdomos funkcijos daro

įtaką visuomenės raidai ir savimonei. Todėl kiekvienas teismo sprendimas šiandien turi išlaikyti visuomenės įtikinimo egzaminą.

Nereikia pamiršti, kad ir informacija, kurią skelbia teismas, yra labai nevienalytė. Pavyzdžiui, jei teismas skelbia žinias apie sprendimų statistiką, bylų skaičių, įvairovę, naujienas, darbuotojus ar pokyčius teisme kaip institucijoje, tokią informaciją gali paprasčiau parengti ir reprezentuoti spaudos atstovas. Teisėjas spaudai pagal kompetenciją gali rengti gilesnes ir daugiau teisinių žinių reikalaujančias analizes, teikti įžvalgas, komentarus apie įvairias teisėkūros subtilybes ar problemas. Na, o rezonansinėse bylose, kurių metu daugybė valandų buvo praleista laužant galvą, kaip užtikrinti teisingumą, kad jis suteiktų satisfakciją visuomenei, o nuteistajam – galimybę oriai priimti savo bausmę ir pasitaisyti, reikalingas ir konkretus bylą nagrinėjusio teisėjo požiūris. Čia jis kalba valstybės vardu, saugomas teisėjo mantijos, tačiau kartu yra ir moralinis veidas, ir filosofas, ir mokytojas.

Dažnai bylos nagrinėjimas užtrunka pusmetį ir metus laiko, surašomas ilgas sprendimas, o motyvus visuomenei reikia paaiškinti keliais sakiniais per 30–40 sekundžių. Kalbėtojai tai tampa rimtu iššūkiu. Kaip jį įveikti?

Svarbiausias dalykas – tai labai aiškiai suformuluoti žinią, kurią kalbėtojas nori pranešti. Daugeliu atvejų pagrindinė žinia visgi yra teisingumo siekis, tad komentaro metu teisėjo pareiga ir yra parodyti, kad teisingumas vykdomas pagal galiojančius teisės aktus. O tuomet jau pradedamas argumentavimas, kodėl teismas mano, kad toks priimtas sprendimas suteikia galimybę kaltajam pasitaisyti ir grįžti į visuomenę. Supratingumas nukentėjusiųjų atžvilgiu, gebėjimas parodyti empatiją jiems taip pat yra reikšmingas. Aišku, niekas negali sumažinti netekties skausmo ar žalos, padarytos artimajam, bet vėlgi teisėjas, kaip filosofas, turi skatinti bendražmogiškąsias vertybes, atskleisti platų vaizdą ir kalbėti apie priežastis ir pasekmes, skatinti visuomenę keistis ir augti, o ne siekti keršto.

Kokį vaidmenį aiškinant teismo sprendimus vaidina informacijos aiškumas ir suprantamumas?

Mes visi tikime, kad teismas turėtų priimti objektyvius sprendimus. Kita vertus, teismo sprendimui daro įtaką įvairūs aspektai: teisiniai, asmeniniai, ideologiniai, kartais netgi politiniai. Aiškumas ir paprastumas būtinas tam, kad būtų galima eliminuoti

šiuos veiksnius. Jeigu teisėjas negali trimis ar penkiais sakiniais paprastai paaiškinti, kodėl buvo priimtas toks sprendimas, tuomet kyla įtarimas, kad dėl sprendimo yra ar buvo abejojama. Vienintelis būdas išmokti kalbėti paprastai ir aiškiai – repetuoti, repetuoti ir repetuoti. Pasiruošti galima galvojant apie tris klausimus: 1) ką šis sprendimas reiškia nuteistajam, 2) ką šis sprendimas reiškia nukentėjusiajam, 3) ką šis sprendimas reiškia teisei sistemai ir visuomenei. Sunku duoti universalų patarimą, nes kiekviena situacija yra individuali ir savaip sudėtinga. Vis dėlto šie klausimai gali būti orientaciniai galvojant apie savo komentarą.

Pastaraisiais metais labai padaugėjo teisėjų komentarų aiškinant teismo sprendimus. Kokia jų kokybė buvo prieš 10 metų ir kokia yra dabar?

Džiugina, kad teisėjai vis drąsiau stoja į akistatą su žurnalisto mikrofonu, TV kamera ar radijo laidos vedėju. Auga jų profesionalumas, lygiai taip pat stiprėja ir teisėjų motyvacija atsiverti visuomenei, aiškinti apie sudėtingus teismo darbo aspektus, o galbūt kartais ir apie įstatymų netobulumą. Prieš dešimt metų teisėjai buvo panašesni į netyčia užkluptus tyliojo cecho atstovus, kurie kartais slepiasi už įmantrių teisinių frazių, o kartais žongliuoja įstatymo raide. Geri pavyzdžiai įkvepia ir šiandien vis dažniau tenka matyti žmogišką teisėjo veidą, kai atvirai, aiškiai ir suprantamai yra paaiškinama tai, kas visuomenei svarbu. Kartais net iš teisėjo, komentuojančio bylą, veido gali suprasti, kad jis jaučiasi atlikęs gerą darbą visuomenei, padėjęs. O tuomet auga ir pasitikėjimas ne tik konkrečiu teisėju, bet ir teismu ar teismo sistema apskritai.

Kaip manote, kodėl teisėjui kartais yra iššūkis kalbėti su žiniasklaida?

Greičiausiai dėl to, kad teisėjas bijo būti neišgirstas, nesuprastas arba sukritikuotas. Taip pat įpareigoja nešališkumo principas, kuris svarbus kiekvienam teisėjui. Be to, dažnai žurnalistą mes savo mintyse kilstelėjame truputėlį aukščiau, užmiršdami, kad jis, pirma, yra žmogus ir jo smalsumas yra žmogiškas, o, antra, kad žiniasklaidos atstovai yra mediatoriai, tarpininkai tarp to, kuris sako žinią, ir to, kuris tą žinią nori išgirsti. Žinant šiuos du dalykus, visų pirma reikia nepamiršti to, kad teisėjas irgi yra žmogus. Tai reiškia, kad reikia ne bijoti, o žiūrėti į akis, kalbėti ramiai, solidžiai, įkvėptai, nepamirštant, jog teisėjo mantija užsitarnaujama ilgomis studijomis, milžiniškomis žiniomis ir patirtimi. Jūs tai jau turite, tad kviečiu atsiskleisti oriai ir pagarbiai.

Ričardas Vitkus
Interneto portalo „Lrytas.lt“ žurnalistas

Daugiau nei 20 metų rašote apie teismų priimtus sprendimus. Kokį vaidmenį rengiant tekstus vaidina teismo sprendimo kalbos aiškumas ir paprastumas?

Labai didelį. Apie teismų sprendimus rašantis žurnalistas visada susiduria su laiko stoka. Jei teismo sprendimas yra neaiškus, žurnalistui tenka ieškoti atsakymų į iškilusius klausimus, o tai reiškia papildomai sugaištą laiką, kurio, deja, mums visada trūksta. Prabangos gaišti laiką, gilintis į teismo sprendimą neturi net dienraščio žurnalistas – straipsnį redaktoriui jis turi atiduoti kuo greičiau. Interneto portalų žurnalistai yra veikiami konkurencijos – žinią reikia paskelbti pirmiesiems.

Labai svarbi ir paties žurnalisto kvalifikacija. Teismų temomis rašančiam žurnalistui teismo sprendimas išties nėra labai klaidus labirintas. Kadangi jis turi savo struktūrą, tai įgudęs žurnalistas be didesnio vargo gali rasti tai, ko jam reikia: kaltinamojo, nukentėjusiojo ar liudytojo parodymus, eksperto išvadas ar sprendimą parašiusio teisėjo argumentus ir su jais susipažinti. Kadangi pats daugiau rašau apie baudžiamąsias bylas, man jos atrodo aiškesnės ir suprantamesnės.

Koks vaidmuo tenka žurnalistui, perduodančiam žinią visuomenei?

Apie teismo sprendimus plačiam skaitytojui ratui rašantis žurnalistas yra tarsi vertėjas, kuris įvairių teisinių terminų kupiną teismo sprendimą turi paversti sklandžiu ir paprastam skaitytojui suprantamu pasakojimu. Kuo teismo sprendimo kalba

yra aiškesnė, tuo paprasčiau tai padaryti. Kartais būna ir taip, kad žurnalistas priverstas apsiriboti tik paties rezultato paskelbimu.

Ko išties pasigendu teismo sprendimuose, tai kiek platesnio konteksto. Teismo sprendimas yra tarsi matematinė lygtis, kurioje viskas turi būti tikslu ir aišku. Kaltas – nekaltas, balta – juoda ir visa tai pagrindžiantys argumentai. To teismo sprendimui pakanka. Deja, to nepakanka norint parašyti vaizdingą pasakojimą apie tai, kaip ir kodėl buvo įvykdytas nusikaltimas, nes skaitytojui tokie teisiniai terminai kaip „tiesioginė ar netiesioginė tyčia“ nieko nesako. Kokie santykiai siejo kaltinamąjį su nusikaltimo auka, kas galėjo pastūmėti žmogų nusikalsti? Tokias bylos detales nori sužinoti skaitytojai.

Ar aiškumo suteikia teisėjų ir teismų spaudos atstovų paaiškinimai, komentarai?

Be abejo, teisėjų ar teismų atstovų komentarai ar paaiškinimai išties padeda apie teismų sprendimus rašančiam žurnalistui. Teko dirbti dar tuo metu, kai teismuose nebuvo spaudos atstovų. Tuomet aiškintis dėl sudėtingesnio teismo paskelbto sprendimo eidavome pas jį paskelbusį teisėją. Penkių ar dešimties minučių pokalbis su teisėju neretai padėdavo sutaupyti gerą valandą rašant straipsnį apie teismo sprendimą, kurį išklausius kildavo klausimų.

Teismuose pradėjęs dirbti spaudos atstovams, iš pradžių buvo nelengva. Tai, ką tiesiogiai galėjai paklausti teisėjo, reikėjo klausti per spaudos atstovą. Tam ne tik tekdavo sugaišti daugiau laiko, bet ir netenkino teismų spaudos atstovų kvalifikacija. Ilgainiui padėtis pasikeitė. Spaudos atstovai tapo išties kvalifikuotais specialistais, be kurių pagalbos savo darbo rašant apie teismų sprendimus dabar neįsivaizduoju.

Ričardai, Jūsų patirtis didelė, todėl šiandien galite palyginti teismo sprendimų kalbą, formuluotes dabar ir prieš 20–30 metų.

Per mano darbo praktiką net du kartus keitėsi baudžiamasis kodeksas. Išties atsirado naujų teisinių terminų, formuluočių. Galutinis teismo dokumentas tapo daug didesnės apimties.

Per tą laiką keitėsi ir žurnalistų galimybės gauti informaciją. Jei prieš dvidešimt metų norėdamas parašyti apie teismo procesą žurnalistas pats turėdavo jį stebėti, o tam, kad sužinotų teismo sprendimą, turėdavo kartu su proceso dalyviais jį išklausyti ir klausydamas jį konspektuoti,

tai dabar apie teismo proceso eigą galima sužinoti iš teismo spaudos atstovo ir gauti nuasmenintą teismo sprendimą.

Vis dėlto manau, kad kaip ir anksčiau, taip ir dabar teismo sprendimo aiškumas, nuoseklumas priklauso tik nuo jį rašančio teisėjo gebėjimo sklandžiai išdėstyti savo mintis.

Renata Mikaliūnė

Lietuvos probacijos tarnybos Šiaulių regiono skyriaus viršininkė

Lietuvos probacijos tarnybos atstovai kasdien dalyvauja teismuose nagrinėjant bylas. Ar aiški ir suprantama yra teismų sprendimų kalba?

Pareigūnams posėdžių metu teismų kalba yra suprantama, tačiau neretai teisėjų užduodamų klausimų (proceso eigos) nesupranta patys prižiūrimi asmenys. Dažnai pareigūnai prieš teismo posėdžius informuoja prižiūrimuosius apie prašymų pateikimo tvarką (jei jie posėdžio metu nori pateikti papildomų dokumentų, pvz., atlygino teismo priteistą turtinę žalą, turi medicininį išrašą apie tai, jog pradėjo gydytis priklausomybės ligas, ir pan.).

Teismui priėmus sprendimą dėl teikimo tenkinimo (ar netenkinimo) probacijos tarnybos pareigūnams labai svarbūs yra aiškiai išdėstomi argumentai, dėl kurių priešasčių buvo priimtas vienoks ar kitoks sprendimas. Tokiu atveju pareigūnas žino, į ką orientuotis toliau vykdant priežiūrą, jei teikimas yra atmetamas.

Kokiais atvejais tenka gilintis ir dėl kokių priežasčių?

Daugiausia ir dažniausiai tenka gilintis tais atvejais, kai vieno asmens atžvilgiu

yra priimami du teismo sprendimai ir vėliau priimama nutartis, kuria paskirtos bausmės yra subendrinamos. Pavyzdžiui, asmuo jau yra įvykdęs pirmuoju teismo sprendimu paskirtą įpareigojimą, t. y. atlikęs nemokamus darbus ar išklauses elgesį keičiančią programą, tokiais atvejais subendrinus bausmes reikia gilintis, ar asmuo iš naujo privalo vykdyti teismo įpareigojimus, ar traktuotina, kad jis juos jau yra įvykdęs. Pasitaiko atvejų, kai subendrinus bausmes nebelieka vieno ar kito įpareigojimo, pvz., pirmame teismo sprendime asmuo buvo įpareigotas atlyginti turtinę žalą, tačiau, bausmes subendrinus, nutartyje tokio įpareigojimo nebeliko. Kyla neaiškumų ir dėl terminų skaičiavimo subendrinus bausmes, t. y. nuo kada skaičiuoti bausmės vykdymo atidėjimo terminą, ar dėl laisvės apribojimo.

Kai kuriuose teismo sprendimuose būna surašyta taip, kad sudėtinga suprasti, ar asmeniui paskirta atskira baudžiamojo poveikio priemonė, ar kaip bausmės (ar bausmės vykdymo atidėjimo) sudedamoji dalis, t. y. pareiga (ar įpareigojimas). Taip pat kartais išnagrinėjus probacijos tarnybos teikimus būna neaiškios teismo priimtose nutartyse, kai yra supainiojama probacija su laisvės apribojimo ar viešųjų darbų bausmėmis, bausmės pradžia ir pan. Pagal Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso nuostatas, bausmės ir baudžiamojo poveikio priemonės yra vykdomos atskirai, jų vykdymo pradžia taip pat skaičiuojama skirtingai.

Jeigu teismo sprendimo kalba yra nesuprantama, kas konsultuoja?

Konsultuojamasi tarp kolegų, kreipiamasi į įstaigos vadovus, kartais klausama prokurorų, bet dažniausiai pagal įstatymą kreipiamasi į teismą dėl kylančių abejonių ir neaiškumų pašalinimo.

Ar dėl teismo sprendimų išaiškinimo į Lietuvos probacijos tarnybos specialistus kreipiasi byloje dalyvavę asmenys (probuojamieji)?

Taip, ir gana dažnai. Pirmą kartą į probacijos tarnybą atvykęs asmuo dažnai net nežino, kokia bausmė jam paskirta. Dažniausiai jie visi nurodo, kad „lygtinai“, arba išvardija jiems paskirtus įpareigojimus. Būna atvejų, kada dar probacijos tarnyba nėra gavusi vykdymui įsiteisėjusio teismo sprendimo, o asmuo pats atvyksta ir prašo paaiškinti, kas jam paskirta, nes jis nesupranta. Daugiausia tai būna asmenys, kuriems teismo sprendimai priimami jiems nedalyvaujant (paskiriant bausmę baudžiamuoju įsakymu arba priimant nutartį dėl atleidimo nuo

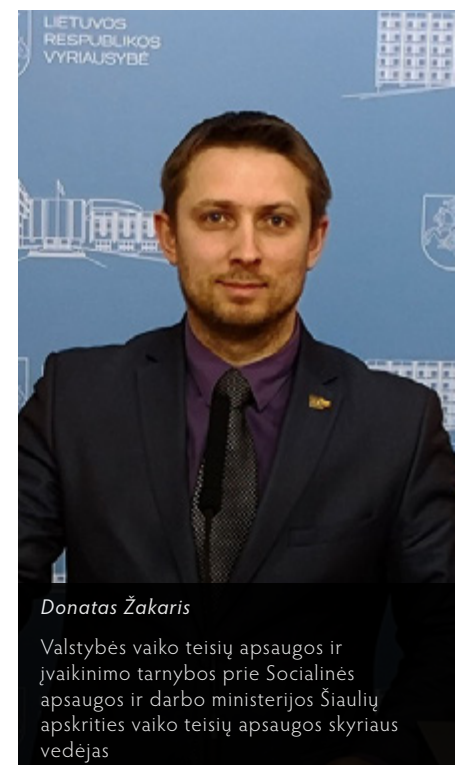
baudžiamosios atsakomybės ir paskiriant baudžiamojo ar auklėjamojo poveikio priemonę).

Su kokiais iššūkiais susiduria Lietuvos probacijos tarnybos specialistai vykdydami teismo sprendimus, ar tenka kreiptis dėl jų išaiškinimo pagal įstatymus?

Pastaruoju metu vis dažniau pasitaiko atvejų, kai gaunami teismo sprendimai vykdymui dėl asmenų, kurie gyvena ir dirba užsienyje. Dažnu atveju jie net niekada negyveno Lietuvos probacijos tarnybos Šiaulių regiono skyriaus aptarnaujamoje veiklos teritorijoje, tokiais atvejais tarnyba neturi galimybių užtikrinti asmenų priežiūros, veiksmingo resocializacijos proceso, šitaip mažinant nusikalstamų veikų recidyvą, nes jie gyvena užsienio valstybėje.

Kokių pasitaiko atvejų, situacijų, apie kurias nepaklausiau?

Vertinant apskritai, teismų kalba (tiek raštiški sprendimai, tiek žodinė kalba) yra gana aiški ir suprantama, o konkretūs neaiškumai ar klausimai yra visada geranoriškai išsprendžiami.

Donatas Žakaris

Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos Šiaulių apskrities vaiko teisių apsaugos skyriaus vedėjas

Nagrinėjamų bylų turime daug, kaip ir teismo sprendimų. Didžiuojamės, kad Tarnyboje dirba daug profesionalių teisininkų, todėl problemų ar neaiškumų dėl teismo sprendimo supratimo ar vertinimo mūsų specialistams nekyla. Ne

visada su teismo išvadomis sutinkame, tačiau tam yra apskundimo tvarka, kuria tokiais atvejais pasinaudojame.

Po vaiko teisių apsaugos reformos 2018 m. didžiąja dalimi pasikeitė vaiko teisių apsaugos teisinis reglamentavimas, kilo įvairių diskusijų ir ginčų dėl teisės aktų taikymo. Šiame procese ypač svarbią reikšmę turėjo teismų sprendimai, kuriuose geriausių rezultatų ginant vaiko interesus ir jam atstovaujant.

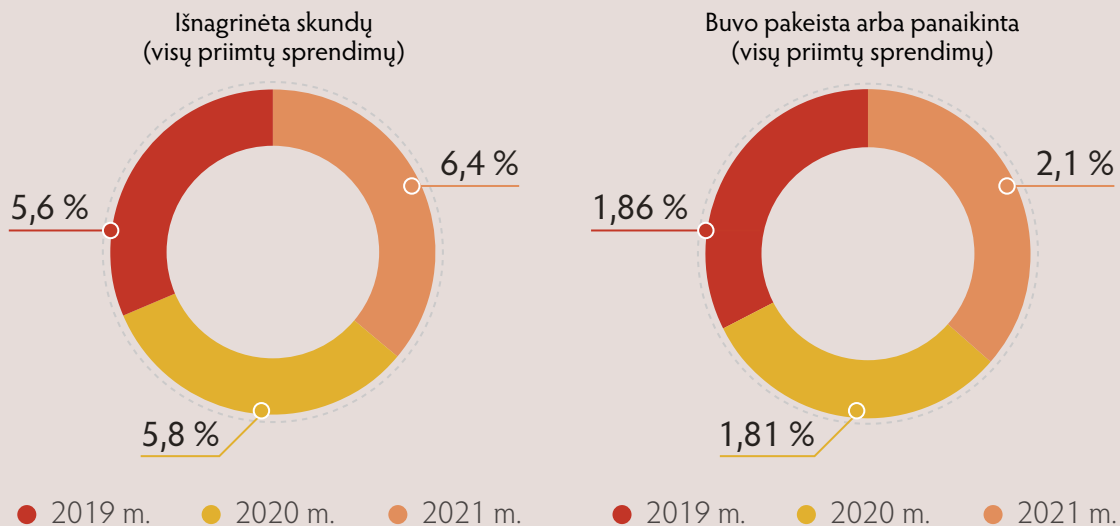
Per savo darbo Tarnyboje metus neteko susidurti su atvejais, kad teismo sprendimas

teisininkų komandai ar vadovams būtų nesuprantamas, neaiškus sprendimo vykdymas ar pan. O situacijų, kai žmonės kreipiasi į teritorinių skyrių specialistus prašydami paaiškinti teises sąvokas, sprendimo vykdymą, pasitaiko. Dažnesni atvejai, kai žmonės prašo pakomentuoti, kaip reikėtų vykdyti teismo sprendimus dėl atskirai gyvenančių tėvų bendravimo su vaiku tvarkos.

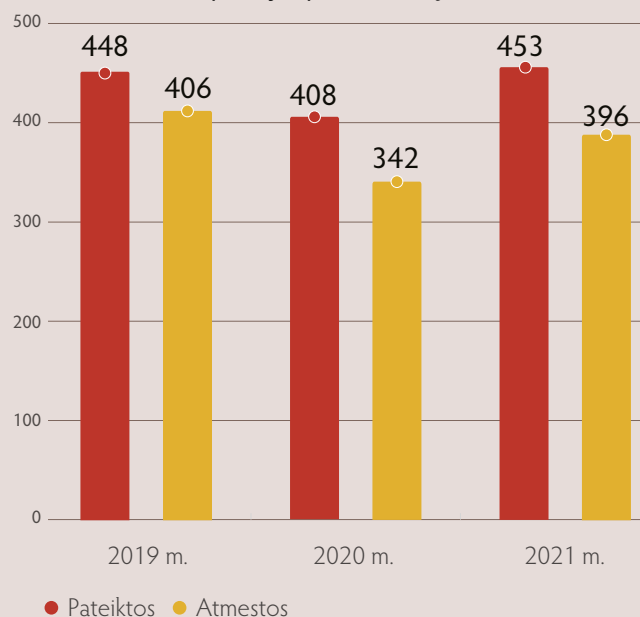
Visais atvejais stengiamės paaiškinti žmonėms, kaip reikėtų suprasti teismo sprendimą ir kaip jis turėtų būti vykdomas. Besikreipiančių į Tarnybos teisininkus gyventojų nebūna daug,

nes bylose dirba ir advokatai, su kuriais žmonės taip pat gali konsultuotis ir gauti išsamius atsakymus. Žmonėms kartais rekomenduojame pakartotinai kreiptis į teismą dėl bendravimo tvarkos pakeitimo. Todėl ypač didelį dėmesį skiriame teismui teikiamoms išvadoms, rekomenduojame šalims ir teismui kuo detaliau reglamentuoti bendravimo tvarką ir išvengti neaiškumų.

Teismų sprendimų kokybė – stabili

Europos Žmogaus Teisių Teismui pateiktos / atmestos peticijos prieš Lietuvą

Veršlininkus arbitražas vilioja dėl konfidencialumo ir profesionalumo

Audris Kutrevičius, Vilniaus apygardos administracinio teismo pirmininko padėjėjas ryšiams su žiniasklaida ir visuomene

Dažnai girdime, kad didelės pasaulinės bendrovės tarpusavio ginčus sprendžia ne kurios nors valstybės teisme, o arbitraže. Kodėl pasirenkamas toks ginčų sprendimo būdas? Kaip šioje institucijoje nagrinėjamos bylos, kiek tai kainuoja ir ar visada galima kreiptis į arbitražą? Apie tai pokalbis su Vilniaus universiteto Teisės fakulteto Privatinės teisės katedros vedėju prof. habil. dr. Vytautu Nekrošiumi.

Pirmiausia pradėkime nuo istorijos: kada pasaulyje atsirado pirmieji komerciniai arbitražai ir kas lėmė jų populiarumą? Juk paprastai teisingumą vykdo valstybių įkurti teismai.

Vakarų pasaulyje šiuo metu pagrindinė verslo ginčų sprendimo forma yra bylinėjimasis arbitraže, o ne valstybiniuose teismuose. Arbitražas pasirenkamas dėl to, kad ten garantuojamas konfidencialumas, o ne viešumas, ir profesionalumas. Ten supras nagrinėjamą problemą ir užtikrins, kad aplinka bus pakankamai draugiška, o ginčo šalys galės išspręsti problemą.

Pasaulyje pirmieji arbitražai atsirado tada, kai susikūrė žmonių bendruomenės: įtakingiausi jų atstovai sprendavo ginčus. O Lietuvoje pirmasis arbitražas atsirado XVI a., kai buvo priimtas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės 3-iasis Statutas. Tada ir buvo įteisintas arbitražas kaip ginčo sprendimo forma. Pavyzdžiui, Lenkijoje arbitražas atsirado tik XVIII amžiuje.

Niekas tiksliai nepasakys, kiek šiandien pasaulyje yra arbitražų, nes jų yra labai daug. Kai kurie labai žinomi: Singapūro, Stokholmo, Paryžiaus ICC, Vienos ir kiti. Kiekviena valstybė, priklausomai nuo dydžio, turi po kelis arbitražus.

Lietuvoje realiai veikiantis yra vienas arbitražas.

Jūs buvote vienas iš Vilniaus komercinio arbitražo teismo įkūrėjų. Kas lėmė jo atsiradimą Lietuvoje?

Mintis įkurti arbitražą Lietuvoje atsirado apie 1997–1998 m., kai mūsų šalyje buvo ratifikuota Niujorko konvencija dėl arbitražo įsteigimo. Tuomet Lietuvoje atsirado du arbitražai, kurie 2003 m. buvo sujungti į Vilniaus komercinio arbitražo teismą. Siekta, kad visa verslo bendruomenė turėtų vietą spręsti ginčus, kad tie ginčai būtų sprendžiami efektyviai, nešališkai ir kad nebūtų jokios korupcijos. Šio arbitražo steigėjai yra pagrindinės verslo asociacijos (bankų, vežėjų, verslininkų ir t. t.).

Manau, kad šis tikslas visiškai pasiteisino ir verslui buvo suteikta kokybiška paslauga. Dėl to sumažėjo ir valstybės teismų darbo krūvis, nes dalis bylų nagrinėjama arbitraže.

Kokios bylos gali būti nagrinėjamos arbitraže?

Arbitraže paprastai bylinėjasi verslo subjektai. Nors yra buvę bylų, kai su verslininkais bylinėjosi ir fiziniai asmenys, tačiau arbitražas pirmiausia yra skirtas verslo ginčams spręsti. Per tuos kelis dešimtmečius, kai egzistuoja Vilniaus komercinis arbitražas, nebuvo nė vieno didesnio skandalo dėl jo veiklos.

Ar proceso šalys, nesutikdamos su paskelbtu arbitražo sprendimu, gali kreiptis į bendrosios kompetencijos teismą?

Gali, tačiau yra ribotas apskundimo pagrindų sąrašas. Arbitražo įstatymas numato atvejus, kai galima apskųsti sprendimus, pavyzdžiui, užsienio valstybių arbitražo sprendimų nepripažinimo Lietuvoje pagrindai ar prieštaravimas viešajai tvarkai arba dokumento apie bylą neįteikimas proceso šaliai, kai asmuo apskritai nežinojo, kad procesas vyko. Žodžiu, apskundimas siejamas tik su procesiniais pagrindais.

Skundo dėl pačio sprendimo turinio negalima pateikti. Labai svarbu tai, kad valstybinis teismas netikrina sprendimo turinio, kadangi šalys, sudarydamos arbitražinį susitarimą (t. y. arbitražinę išlygą), turi nušalinti valstybę nuo jų ginčų sprendimo.

Per kelis Vilniaus komercinio arbitražo teismo darbo dešimtmečius Lietuvos apeliacinis teismas panaikino tik apie 1 proc. arbitražo sprendimų.

Ar arbitražo sprendimai įsigalioja automatiškai, ar dar juos turi pripažinti bendrosios kompetencijos teismas? Ar galima apskųsti arbitražo sprendimą?

Situacija yra dvejopa: jei Vilniaus komercinio arbitražo teismas priima sprendimą dėl Lietuvos subjektų, tai tuomet joks pripažinimas nereikalingas, toks sprendimas įsigalioja automatiškai. Tokiu atveju, jei norima kreiptis į antstolį, teismas, netikrindamas sprendimo turinio, išduoda vykdomąjį raštą.

Jei turime vykdyti užsienio arbitražo (pavyzdžiui, Stokholmo) sprendimą, sprendimą turi pripažinti Lietuvos apeliacinis teismas. Arbitražo sprendimo galima nepripažinti tik įstatyme nurodytais pagrindais, kurie numatyti 1958 m. Niujorko konvencijoje. Tai yra tik procesinio pobūdžio pažeidimai.

Ar fiziniai asmenys gali bylinėtis Vilniaus arbitraže?

Fiziniai asmenys irgi gali bylinėtis arbitraže, jeigu ginčo sritis priskiriama arbitražo kompetencijai. Tačiau įstatymas numato sritis, kuriose negalimas susitarimas dėl arbitražo. Pavyzdžiui, jeigu kyla šeimos ginčas, jo negalima spręsti arbitraže. O vartotojų ar darbo ginčai gali būti nagrinėjami arbitraže su viena sąlyga:

Prof. habil. dr. Vytautas Nekrošius

negalima nagrinėti ginčų, jei dėl arbitražo susitariama jau kilus faktiniam ginčui.

Todėl sutartyje tarp fizinio asmens ir juridinio asmens turi būti numatyta išlyga, jog kiliantis ginčas bus nagrinėjamas arbitraže. Tai yra privaloma sąlyga.

Skelbiama, kad vienas iš Vilniaus arbitražo privalumų yra konfidencialumas. Kodėl arbitražo sprendimai neskelbiami viešai?

Sakoma, kad pinigai mėgsta tylą. Verslininkai ją irgi mėgsta, nes niekas nenori viešai skelbti savo problemų. Arbitražas yra privati institucija ir ginčas sprendžiamas šioje institucijoje, taigi vienas esminių arbitražo principų yra konfidencialumas. Tai apima visą procesą nuo jo pradžios iki pabaigos. Institucija, kuri apsiima nagrinėti ginčą, įsipareigoja, kad informacija netgi apie tai, ar apskritai yra tarp šalių toks ginčas, nebus pateikiama viešai, nebent konkrečioje byloje būtų valstybės teismo reikalavimas.

Arbitražas siekia tyliai išspręsti ginčą ir išlaikyti gerus verslo santykius.

Prisiminkime, kaip prieš kelerius metus „Vilniaus prekybos“ akcininkai bylinėjosi teismuose. Kiek gandų ir apkalbų tuomet buvo!

Vilniaus komercinio arbitražo teismo arbitrų sąrašas yra net 188 teisininkai iš įvairių pasaulio valstybių. Ar ginčo šalys pačios renkasi arbitrus? Ar posėdžiai vyksta nuotoliniu būdu?

Šiuo metu posėdžiai dažniausiai vyksta nuotoliniu būdu. Arbitražas, kaip ir valstybės teismai, turi savo platformą, todėl visi dokumentai teikiami elektroniniu būdu.

Tas minimas arbitrų sąrašas yra rekomendacinis. Šalys arbitru gali pasiskirti bet kurį asmenį, jei mano, kad jis tinkamas konkrečioje byloje. Šis sąrašas yra privalomas tik arbitražo pirmininkui, kai jis pats skiria arbitrą, jeigu šalims nepavyksta susitarti dėl jo pasirinkimo.

Paprastai ginčo šalys pačios pasirenka arbitrus konkrečioje byloje, todėl nesutarimus sprendžia patys geriausi tos srities specialistai ir žinomi autoritetai,

kurių žodis niekam nekelia didesnių abejonių. Tarp arbitrų yra ir statybu, ir akcijų apyvartos, ir finansinio atsiskaitymo specialistų.

Tad šalių galimybė pasirinkti arbitrus yra didelė vertybė.

Daug kam aktualus klausimas: kiek kainuoja bylinėjimasis arbitraže?

Tai amžina diskusija. Jeigu paskaičiuotume išlaidas visose valstybės teismų instancijose, pamatytume, kad pigiau bylinėtis arbitraže. Vilniaus komercinio arbitražo teismo interneto svetainėje yra speciali skaičiuoklė, tad preliminarų bylinėjimosi kainą galima apsiskaičiuoti. Bylinėjimosi suma gali siekti 2–3 proc. nuo ieškinio sumos. Kaina tikrai mažesnė negu bylinėjantis kitų valstybių arbitražuose.

Verslui ši kaina tikrai nėra pirmoje vietoje. Jam daug svarbiau konfidencialumas ir patikimumas.

Kiek vidutiniškai bylų per metus išnagrinėja Vilniaus komercinio arbitražo teismas?

Šiuo metu per metus nagrinėjama apie 30 bylų. Tai nėra didelis skaičius. Tačiau Vilniaus arbitražas visiškai išsilaiko ir neprašo niekieno pagalbos.

Dėl kokių sumų kyla ginčai?

Sumos labai įvairios. Būna ginčų ir dėl kelių tūkstančių eurų, ir dėl kelių šimtų milijonų eurų.

Ar arbitražą renkasi Lietuvos ar užsienio verslininkai?

Bylinėjasi ir Lietuvos, ir užsienio verslininkai. Statistika rodo, kad maždaug pusė ginčų yra tarp Lietuvos verslininkų ir pusė tarp užsienio ir Lietuvos verslininkų.

Pasitaiko bylų, kai Vilniaus komercinio arbitražo teisme tarpusavyje bylinėjasi užsienio verslininkai.

Kokią ateitį prognozuojate Vilniaus arbitražui?

Manau, kad ateitis puiki. Tikiu, kad ši institucija niekada nesivaikė pigios sėkmės. Ji dirba siekdama užtikrinti du dalykus: konfidencialumą ir paslaugos kokybę. Tai jau jauo į Lietuvos verslo sąmonę, nes vis dažniau į sutartis įrašoma sąlyga dėl galimo ginčo sprendimo arbitraže. ■

Teisėjas Aurelijus Gutauskas:
„Administracinės atsakomybės taikymas padėtų kovoti su neapykantos kalba internetinėje erdvėje“

Rimantė Kraulišė, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo atstovė ryšiams su visuomene

„Laisvė reiškia atsakomybę“, – šitaip Nobelio premijos laureatas Džordžas Bernardas Šo dar praėjusiam šimtmetyje apibūdino mūsų žodžių ir veiksmy pasirinkimo teisę. Su Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus pirmininku, teisėju, Vilniaus universiteto Teisės fakulteto profesoriumi dr. Aurelijumi Gutausku kalbame apie tai, kaip žodžio laisvė gali tapti neapykantos kalba, už kurią gresia baudžiamoji atsakomybė.

Kiekvienam demokratinės valstybės piliečiui turbūt viena svarbiausių Konstitucijoje įtvirtintų teisių yra saviraiškos laisvė. Be abejo, ši teisė nėra absoliuti, tad kada teisė reikšti savo mintis ir įsitikinimus tampa neapykantos kalba?

Saviraiškos laisvė yra fundamentali asmens teisė išreikšti savo mintis bei įsitikinimus ne tik privačiame, bet ir visuomeniniame gyvenime, šitaip įgyvendinant savo individualius poreikius bei kuriant visuomenę, kaip socialinį darinį, kuris svarbus netgi valdžios legitimumui. Vis dėlto siekiant apsaugoti kitų asmenų tokias pačias prigimtines teises į orumą ir garbę, išlaikyti socialinį vertingumą saviraiškos laisvė gali būti ribojama įstatymu iš saviraiškos laisvės apsaugos pašalinant neleistinus veiksmus (pvz., nusikaltimus). Tokiame apibrėžime nelieka konflikto tarp saviraiškos laisvės ir kitų asmenų interesų, kadangi racionaliai suderinus asmenims suteiktas teises ir pareigas galima pasiekti optimalių rezultatų – leisti jiems laisvai ieškoti, gauti ir skleisti savo mintis, idėjas bei įsitikinimus ir kartu priversti juos gerbti kitų asmenų tokius pačius teisėtus interesus, garbę ir orumą.

Neapykantos kalba yra labai platus terminas ir apima visas veikas, kurios pasireiškia asmenims naudojantis informacijos laisve arba bet kokia kita išraiškos forma. O neapykantos nusikaltimai pasireiškia ypač aiškiai išreikšta diskriminacijos ir / ar netolerancijos forma asmeniui ar asmenų grupei, apibūdinamai pagal jiems kaltininko priskiriamus tikrus ar tariamus požymius. Dėl to neigiamas pasekmes patiria ne tik konkretus nukentėjęs vienas žmogus ar keli asmenys, bet ir su tokiais nukentėjusiais save galinti sutapatinti bendruomenė. Didelis visuomenės nusistatymas prieš tam tikrais požymiais išsiskiriančias grupes sukelia nesantaiką, kurios mastas gali išaugti iki smurtinių nusikaltimų. Taip pat diskriminacija, išskyrimu grįstų pareiškimų sklaida gali sukelti didelius neramumus valstybės viduje, pvz., 2020 m. Jungtinėse Amerikos Valstijose prasidėjęs judėjimas „Black lives matter“, kurio tikslas –

ginti juodaodžių teises, išplitęs ir į kitas valstybes.

Nustatant leistinos saviraiškos ir draudžiamos neapykantos kalbos ribą, būtina skirti ekstremizmo ar jo skatinimo veiksmus nuo neigiamo požiūrio, reiškiamo sutrikdant, šaržuojant ar net šokiruojant. Štai visuomenėje didelio atgarsio sulaukė jvykis, kai aktoriai bažnyčioje atliko performansą, taip panaudodami metaforą, kuria buvo siekiama sukelti visuomenės diskusiją apie pedofiliją tarp dvasininkų. Nagrinėdamas bylą Lietuvos Aukščiausiasis Teismas konstatavo, kad bažnyčioje atlikti veiksmai laikytini saviraiška, nes savo turiniu tai buvo komercinio šou renginio reklama. Tokio tikslo – sukelti visuomenės diskusiją apie pedofiliją tarp dvasininkų – šie veiksmai, arba performansas, neatspindėjo, bent jau tokių sąsajų žvelgiant iš šalies nematyti. Tačiau net jei toks nuteistųjų tikslas ir buvo, tai jo įgyvendinimas, atsižvelgiant į pasirinktą laiką ir vietą, nebuvo proporcingas kitų žmonių konstitucinių teisių pažeidimo atžvilgiu. Pažymėtina, kad asmenys nuteisti ne už pačią saviraišką, jos idėją, pasirinktą išraiškos formą ir būdą, bet už viešosios tvarkos pažeidimą, kuriuo sutrikdytos religinės išklmės ir apeigos.

Pastarieji keleri metai – tikrai neeilinis laikotarpis žmonijos istorijoje, nes pandemija, karas – tai įvykiai, kurie nepalieka abejingų. Turėdami tokią interneto portalų ir socialinių tinklų įvairovę, žmonės aktyviau kooperuojasi į tam tikras grupes, drąsiau ir atviriau reiškia savo nuomonę. Kaip šiuose sklaidos kanaluose įvertinama neapykantos kalba ir jos pavojingumas?

Neapykantos kalbos apraiškas paprastai identifikuoja įvairių nevyriausybinų organizacijų atstovai, kurie dirba su žmogaus teisėmis ir advokacija, Žurnalistų etikos inspektoriaus tarnyba, privatūs asmenys (potencialūs nukentėjusieji), policijos pareigūnai. Elektroninėje erdvėje taip pat patrupiuoja virtualus policijos

patrulius, kurio pagrindinė užduotis – nusikalstamų veikų ar administracinių nusižengimų prevencija.

Europos Komisija drauge su Facebook, Twitter, YouTube ir Microsoft dar 2016 m. priėmė Elgesio kodeksą, kuriuo prisiimama įvairių įsipareigojimų, padedančių kovoti su neapykantos kurstymo internete sklaida Europoje. Pagrindinis kodekso siekis – užtikrinti, kad iš interneto būtų pašalintas neapykantą kurstantis turinys, ir apriboti prieigą prie jo. Šitaip informacinių technologijų (IT) bendrovės prisideda prie Europos Komisijos ir Europos Sąjungos (ES) valstybių narių pastangų, kuriomis siekiama užtikrinti, kad interneto platformose nebūtų galimybių plačiai paskleisti neteisėtą neapykantos kurstymą. Jos kartu su kitomis platformomis ir socialinės žiniasklaidos bendrovėmis dalijasi atsakomybe ir didžiuojasi galimybe skleisti ir puoselėti saviraiškos laisvę visoje interneto erdvėje. Tačiau tiek Komisija, tiek IT bendrovės pripažįsta, kad neapykantos kurstymas internete daro neigiamą poveikį ne tik toms grupėms ar individams, kuriems jos skirtos, bet ir tiems, kurie kovoja už laisvę, toleranciją ir nediskriminavimą mūsų atviroje visuomenėje, ir atgrasomai veikia demokratinį diskursą interneto platformose.

Štai prasidėjus Rusijos invazijai į Ukrainą Lietuvos naujienų portalai tiek registruotiems, tiek ir neregistruotiems vartotojams panaikino galimybę rašyti komentarus po straipsniais ir vaizdo siužetais apie aktualijas, siekdami užkirsti kelią galimam dezinformacijos plitimui, nesantaikos skleidimui, neapykantos kurstymui ir kitų nedemokratinų veiksmy eskalavimui.

Praktikoje dėl neapykantos nusikaltimų internetinėje erdvėje dažnai pasitaiko situacijų, kai Žurnalistų etikos inspektoriaus tarnyba prašo pradėti ikiteisminius tyrimus pateikdama įvairius neapykantos kalbos komentarus, paskelbtus po vaizdo įrašais socialiniame tinkle Facebook ar vaizdo įrašų dalijimosi platformoje YouTube. Šiame kontekste reikėtų atkreipti dėmesį į ikiteisminio tyrimo pareigūnams ir prokurorams proceso veikloje privalomas generalinio prokuroro patvirtintas ikiteisminio tyrimo dėl neapykantos nusikaltimų ir neapykantą kurstančios kalbos atlikimo, organizavimo ir vadovavimo ypatumų metodines rekomendacijas. Jose nurodyta, jog neapykantos kurstymas nebūtinai turi reikšti raginimą imtis smurto ar atlikti kitas nusikalstamas veikas. Konkrečių gyventojų grupių agresyvus įžeidinėjimas, pajuoka, žeminimas valdžios institucijoms turi būti pakankamas pagrindas kovoti su neapykantą kurstančia kalba. Net ir į vieno neapykantos komentaro, kuriame

išreikštas grasinimas nužudyti, paskelbimą socialinėje paskyroje reikėtų žiūrėti rimtai, o tokia veika gali užtraukti baudžiamąją atsakomybę.

Taigi, kiekvieną kartą privalo būti nustatomos visos reikšmingos aplinkybės: teiginio viešumas, lingvistinė išraiška, kontekstas, pavojingumas ir poveikis visuomenei ar valstybei, faktų ir nuomonių atribojimas, leistinos kritikos ribos, o neapykantos kalba ar neapykantos nusikaltimas gali reikštis per parašytą komentarą, rašytinį pareiškimą, gestus, piešinius, vaizdo medžiagą, dainų tekstą, ženklinius, simbolius, grafičius ir pan.

Lietuvoje teisinis reguliavimas numato baudžiamąją atsakomybę už neapykantos kurstymą. Kada ji kyla už neapykantos kalbą?

Atskiros Baudžiamojo kodekso (BK) straipsnio, skirto neapykantos kalbai, Lietuvos teisės aktuose nėra, ją apima neapykantos kurstymas (BK 170 str.). Neapykantos nusikaltimai ir asmenų saviraiškos laisvė atribojami pagal tai, ar viešai reiškiami nuomonė arba kryptinga informacija pažeidžia kitų žmonių teises. Jeigu toks pažeidimas yra nustatomas, Europos teisėje pripažįstami jam proporcingi saviraiškos laisvės suvaržymai. ES valstybės neturi bendro neapykantos nusikaltimų ir neapykantos kalbos reglamentavimo.

Dažniausiai baudžiamoji atsakomybė kyla už veikimą tokiais motyvais, kaip priešiškas rasei, tautinei, etninei kilmei, lyčiai, seksualinei orientacijai, neįgalumui, religijai.

Taigi, neapykantos nusikaltimai iš esmės yra diskriminacija – nevienodas elgesys su žmonėmis, žmogaus teisių suvaržymas ar tam tikrų privilegijų teikimas, grindžiamas pastarųjų asmeninėmis charakteristikomis, t. y. asmenų lygiateisiškumo pažeidimas. Neapykantos nusikaltimai išsiskiria savo požymiais ir yra priskiriami specifinei kriminalinių nusižengimų kategorijai. Kitaip tariant, saviraiškos laisvė baigiasi ten, kur jos išraiškos forma virsta rasizmu, ksenofobija, antisemitizmu, agresyviu nacionalizmu, imigrantų, tautinių, kalbinių ar etninių mažumų, religinės grupės ar seksualinės mažumos narių diskriminacija ar niekinimu.

Eurobarometro duomenimis, tiek ES, tiek Lietuvoje labiausiai paplitusi diskriminacija dėl seksualinės orientacijos. Apklaustos rodo, jog ES tai sudaro 53 proc. apklaustųjų. Lietuvoje neapykanta taip pat dažniausiai susijusi su seksualine orientacija ir sudaro 50 proc. visų apklaustųjų, t. y. viena iš labiausiai diskriminuojamų žmonių grupių.

Neapykantos kalbos rezultatas vienais atvejais yra akivaizdus – padarytas sveikatos sutrikdymas, sugadintas turtas, atimta gyvybė, sukeltos riaušės, vykdomi sistemingi civilių gyventojų persekiojimai ir t. t. Kitais atvejais nusikalstamo veikimo pasekmės pasireiškia daugiau kaip reali grėsmė visuomenei, kai kurstomas nepakantumas, priešiškas, diskriminavimas arba asmenys įžeidinėjami, šmeižiami, menkinami ir pan.

Ar šiuo metu Baudžiamojo proceso kodekse numatyti priemonių užtenka ne jų griežtumo, o pritaikymo atžvilgiu, juolab kad baudžiamoji atsakomybė taikoma tik tada, kai matomi labai aiškūs nusikaltimų požymiai?

Visuomenė visuomet tikisi veiksmingo teisėsaugos institucijų atsako į neapykantos nusikaltimus ir neapykantos kalbą. Kartu šis tikėjimas dažniausiai siejamas su baudžiamosios teisės sistemos gebėjimu tinkamai į tai reaguoti.

Dabartiniu metu egzistuoja tam tikras nebūdžiamumo už neapykantos kalbą fenomenas ir tuo piktnaudžiaujama. Kai neapykantos kurstymas nesiekia pavojingumo lygio, kai taikomas baudžiamasis įstatymas ir suformuota teismų praktika, neapykantą kurstantys asmenys apskritai išvengia bet kokios atsakomybės.

Šiuo metu Lietuvoje atsakomybę dėl viešo neapykantos kurstymo numato tik baudžiamasis įstatymas. Kitos priemonės, kurių galima imtis prieš neigiamo pobūdžio informaciją, komentarus internetinėje erdvėje, kurie nepasiekia tam tikro pavojingumo lygio, – kreiptis į interneto portalo valdytoją ar Žurnalistų etikos inspektoriatą tarnybą dėl tokio turinio pašalinimo iš viešosios erdvės. Dar viena iš siūlomų galimybių – asmeniui pateikti teismui civilinį ieškinį dėl garbės ir orumo pažeidimo, nors konkretus nukentėjęs asmuo neapykantos kurstymo atveju ne visuomet ir yra, o kvalifikuojant veiką nebūtina nustatyti konkretaus asmens. Pakanka nustatyti, ar šia nusikalstama veika buvo siekiama pasityčiojant, paniekinant skatinti neapykantą ar diskriminaciją.

Vienas iš galimų sprendimų, kuris padėtų išgryninti takoskyrą tarp saviraiškos laisvės ir neapykantos kalbos kaip nusikaltimo, – administracinė teisena. Ko gero, nepagrįstai pamirštamas Administracinių nusižengimų kodeksas, kurį dažnai vadiname „mažuoju baudžiamuoju kodeksu“. Pažymėtina, jog šiuo metu administracinė atsakomybė už neapykantos kurstymą apskritai nėra numatyta. Tam tikri neapykantos kurstymo

veiksmai, kurie yra akivaizdžiai amoralūs, neetiški ir pažeidžia tam tikrų visuomenės grupių lygiateisiškumą, nesulaukia atsako, nes nesiekia tokio pavojingumo, kurio reikalauja baudžiamoji teisė. Neapykantos kalbos daroma žala sunkiai pamatuojama ir nepagrįstai nuvertinama. Nors už tai ir numatyta baudžiamoji atsakomybė, tačiau sankcijose įtvirtintos bausmės yra ganėtinai švelnios (pvz., BK ir 169 str., ir 170 str. įtvirtinta maksimali laisvės atėmimo bausmė – iki 3 metų), o patys nusikaltimai laikomi nesunkiais. Į Administracinių nusižengimų kodeksą perkelti tyčiojimosi ir niekinimo požymius būtų galima lengviau identifikuoti tokių veiksmų pavojingumo laipsnį. Žinoma, tiesioginis neapykantos skatinimas ir raginimas diskriminuoti žmonių grupę turi likti BK. Administracinė atsakomybė asmeniui ir nuobaudos paskyrimas jam būtų efektyvi priemonė. Asmuo, vieną kartą sumokėjęs baudą, kitą kartą jau tokio pobūdžio veikų nedarytų.

Kokia teismų praktika formuojama?

Lietuvos teismų praktikoje naudojami kriterijai lemia neigiamų komentary, kuriems taikoma saviraiškos laisvės apsauga, ir komentary, kuriems taikoma BK 170 str. numatyta atsakomybė, atskirumą: pavartotų teiginių siekiai, tikslai ir motyvai; vartojama leksika; pavartotų žodžių kontekstas ir kartu pavartoti teiginiai; vartojamų teiginių forma, turinys ir skleidžiamų teiginių tikslingumas; kaltinamojo įsitikinimai ir propaguojamos idėjos. Teismai nėra linkę pripažinti neapykantos kurstymo tais atvejais, kai neapykanta netiesiogiai skatinama. Teismų praktikoje pasitaiko atvejų, kai į BK 170 str. sudėtį nepatenka komentarai, kuriais smurtas prieš homoseksualius asmenis ar asmenis, priklausančius tam tikroms tautinėms grupėms, yra pateisinamas ar išreiškiamas teigiamas požiūris į tokių asmenų diskriminaciją, nors tiesiogiai nėra raginama imtis konkrečių veiksmų.

Komentarus rašančių asmenų prisipažinimai baudžiamajame procese dažniausiai grindžiami tuo, kad pasikarščio ir parašė nepadorų komentarą, norėdami tik išreikšti savo nuomonę. Asmenys paprastai sutinka, kad rašydami komentarus pasirinko per šurkščias frazes, nesiekė kurstyti nesantaikos, susidoroti ar smurtauti, gailisi dėl to ir pasižada daugiau taip nesielgti. Pažymėtina ir tai, jog asmenų, paskelbusių neapykantos komentary, socialinė paskyra užblokuojama ir tik ištrinus komentarus atblokuojama.

Teismui tenka sunki užduotis – suderinti dvi lygiavertes vertybes: teisę į saviraišką ir teisę į lygiateisiškumą, o kartu rasti ir apibrėžti takoskyrą tarp šių dviejų vertybių. Nėra nei aiškių kriterijų, nei bendros

teismų praktikos, todėl sunku orientuotis ir ikiteisminio tyrimo pareigūnams. Akivaizdu, jog gatvėje nustatyti neapykantos apraiškas lengviau nei internetinėje erdvėje, nes vienus ar kitus atliktus veiksmus viešojoje vietoje galima traktuoti ir kaip viešosios tvarkos pažeidimą. Be to, reikalinga ir specialisto pagalba. Kitaip tariant, įstatymų leidėjas, kriminalizuodamas neapykantos kalbą, paliko pareigą įstatymo taikytojui byla po bylos formuoti praktiką, konstatuojant, kokie konkretūs veiksmai gali būti laikomi tiek pavojingais, kad būtų galima už juos taikyti griežčiausią atsakomybės formą – baudžiamąją atsakomybę. Baudžiamąjį procesą užbaigiant baudžiamuoju įsakymu pagrindiniais įrodymais yra paties asmens prisipažinimas, tokio asmens tapatybės identifikavimas ir specialisto išvada.

Vadovaujantis teismų praktika nustatyta, jog įrodinėjimo procese svarbu įvertinti asmens veiksmų skaičių (pasikartojančius veiksmus): nuolatiniai, sisteminių pobūdžio, pasikartojantys veiksmai, taip pat trunkantys ilgesnį laiką, kai sukeliama neigiamą aplinkinių reakcija, vertinami kaip tyčiniai (padaryti tiesiogine tyčia) ir kaip pavojingesni. Įrodinėjimo procese reiškiant požiūrį, turi būti įvertinamas asmens supratimas išsakyti tokio pobūdžio mintis, įsitikinimus (nustatomas asmens

psichinis suvokimas). Teismų sprendimuose pabrėžiama, jog įrodinėjant subjektyvųjį požymį – asmens tyčią turi būti įvertinamas asmens pasisakymų turinys, pobūdis ir tikslas, t. y. konkretūs, apibrėžti asmens ketinimai: būtent tai, ko asmuo siekė savo pasisakymais, pareiškimais. Neigiamos nuomonės ar pareiškimai, neturint apibrėžtų tikslų įžeisti, sumenkinti, pažeminti, negali būti vertinami kaip pavieniai subjektyviosios pusės elementas. Dažnai vadovaujama ir *ultima ratio* (kraštutinės priemonės) principu.

Labai svarbu pabrėžti Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijos įtaką formuojant Lietuvos teismų praktiką. Savo išplėtotoje praktikoje šis teismas pripažįsta ir ragina atpažinti užslėptas (netiesioginio) neapykantos kurstymo formas, neapykantos kalbos pavojingumą sieti ne su formaliumi požymiu – sistemingumu, o su pasakytos kalbos turiniu. Jeigu raginama smurtauti ir susidoroti, sistemingumo požymis neturėtų būti taikomas kaip pagrindinis kriterijus.

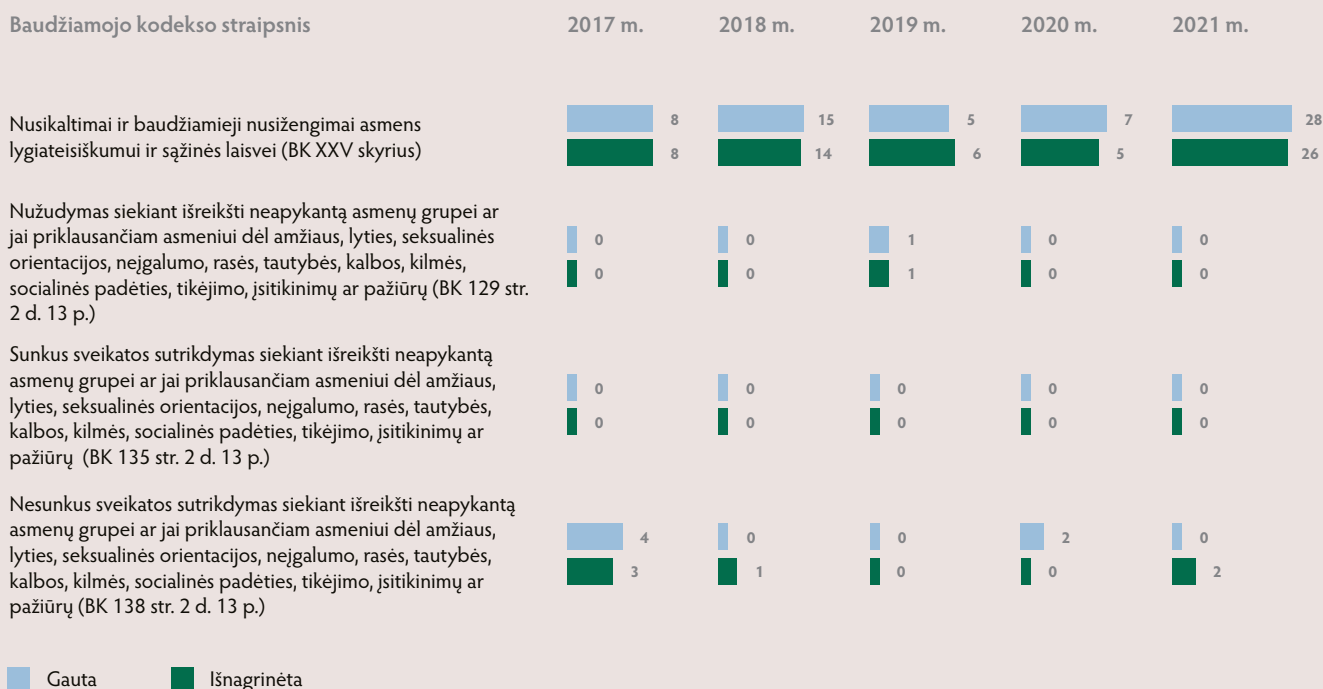
Kokiomis dar prevencinėmis priemonėmis galima stabdyti neapykantos kalbą internete?

Neapykantos nusikaltimų prevencija – ne vien tik profesionalus tokių nusikaltimų

tyrimas, paremtas argumentuotų šių nusikaltimų tyrimo metodikos nuostatų taikymu, bet ir visuomenės švietimas, jauno asmens ugdymas formuojant jo pasaulėžiūrą – adekvačią elgseną atsižvelgiant į įvairius globalizacijos procesus visuomenėje (migraciją, skirtingas kultūras ir pan.), taip pat asmens toleranciją, pagarbą kito žmogaus teisėms ir laisvėms. Neturėtų būti toleruojamos ir išankstinės asmens nuostatos dėl kitataučių migracijos ar prognozuojamų neigiamų ateities scenarijų. Todėl itin pabrėžiama ir kiekvieno asmens prievolė suvokti neapykantos kalbos koncepciją, galimą jos poveikį ir pasekmes. Priešingu atveju visuomenėje pradeda dominuoti nuostata, jog tokie žmonės patys kalti, jie patys provokuoja ir pan.

Svarbu paminėti, kad ikiteisminio tyrimo nutraukimas asmeniui dėl neapykantos kalbos taip pat yra tolygus jo nubaudimui prevencine prasme, suteikiant jam didelius procesinius suvaržymus bei nepatogumus. Be to, manyčiau, kad ikiteisminių tyrimų nutraukimo ir užbaigimo baudžiamuoju įsakymu viešinimas būtų viena iš alternatyvių prevencinių priemonių. ■

Pirmosios instancijos teismuose 2017–2021 m. gautos ir išnagrinėtos neapykantos nusikaltimų baudžiamosios bylos

Teisėjai nuolat tobulina užsienio kalbų įgūdžius

Vesta Ražanauskaitė, Nacionalinės teismų administracijos Komunikacijos skyriaus komunikacijos specialistė

„Užsienio kalbos ir jos teisinės terminijos mokėjimas yra svarbus ir turėtų būti nuolatinio teisininkų rengimo dalis. Tai yra būtina veiksmingų ryšių tarp valstybių narių, kurie savo ruožtu yra teismo bendradarbiavimo kertinis akmuo, sąlyga. Labai svarbu, kad visos suinteresuotosios šalys atkreiptų dėmesį į užsienio kalbų teisinės terminijos mokymus“, – pabrėžiama Europos teismo tinklo (EJTN) organizuojamų lingvistikos mokymų programoje.

EJTN ypatingą dėmesį skiria kalbiniams projektams, kurių metu Europos Sąjungos (ES) teisėjai mokosi teisinės anglų ar prancūzų kalbos. Kursais siekiama lavinti tiek teisinius, tiek kalbinius dalyvių įgūdžius, praktiškai ir dinamiškai derinant teisinę informaciją ir kalbos pratimus. Mokymuose derinamos teorinės ir praktinės keturių pagrindinių kalbos įgūdžių sesijos: skaitymas, rašymas, kalbėjimas ir klausymas pagal teisinę terminiją.

Viename iš tokių EJTN organizuojamų lingvistikos seminarų „Kalbos mokymai šeimos teisės srityje“ dalyvavo Vilniaus miesto apylinkės teismo teisėja Eglė Mauricė. Teisėja sutiko pasidalyti savo mintimis apie kalbą kaip teisinį įrankį ir atskleisti, kuo jai buvo naudingas šis seminaras.

Kaip manote, kuo lingvistikos sritis yra svarbi kasdieniame teisėjo darbe?

Kaip teatras prasideda nuo rūbinės, taip teisė pasireiškia per kalbą. Nepriekaištingas lingvistikos taisyklių išmanymas ir taikymas rašytiniuose teisiniuose tekstuose, aukšta kalbos kultūra žodiniuose diskursuose yra būtinas minimumas. Jei sprendimas, nuosprendis, nutartis bus su rašybos klaidomis, minties šuoliais sakiniuose, netvarkingais skiriamaisiais ženklais ar pan., sudėtinga tikėtis, kad bylininkams ar aukštesnės instancijos teismui toks teismo aktas atrodys teisingas. Jei teismo posėdį vedančiam teisėjui pristigs dalykiškumo, kažin ar galėsime kalbėti apie procedūrinį teisingumą. Anglosaksiškos tradicijos teisės studijų programose yra „teisinio rašymo“ (angl. *legal writing*) kursai, kontinentinės tradicijos teisės fakultetuose dažniau mokoma logikos, retorikos, argumentavimo,

tačiau neabejotina, kad kalba yra svarbus ir vienas pagrindinių teisėjo įrankių.

Ar dažnai tobulinate kalbų įgūdžius?

Be abejo, dirbdama teisme peržiūriu kalbinių rekomendacijas, kai jos teikiamos. Esu ir pasiginčijusi, kai man atrodė, kad ne viskas, kas rekomenduota, gali būti pritaikoma. Gerų teisinės lingvistikos įžvalgų yra Teisėjų tarybos 2016 m. gegužės 27 d. nutarimu (su 2018 m. pakeitimais) patvirtintuose Rekomenduojamuose teismų procesinių sprendimų kokybės standartuose. Žinau savo stipriąsias ir silpnąsias puses – gerai rašau, bet, mano nuomone, ne taip gerai (kaip norėčiau) kalbu, todėl turiu kur tobulėti. Kitų kalbų įgūdžių nacionaliniame teisėjui ne tiek daug reikia, todėl ir jų tobulinimo poreikis mažesnis.

Eglė Mauricė

Plačiau papasakokite apie EJTN lingvistinius mokymus. Kuo įdomūs ir naudingi šie mokymai?

2021 m. rugsėjo 20–22 d. Vilniuje vykę mokymai vadinosi „Kalbos mokymai šeimos teisės srityje“, jų dalyviai buvo suskirstyti į dvi anglakalbes grupes ir vieną prancūzų kalbos grupę. Viskas buvo puiku – pradėdant tuo, kad tai buvo vieni pirmųjų gyvų mokymų po ilgo pusantrų metų laikotarpio pandemijos sąlygoto nuotolinio darbo, baigiant tuo, jog įgijau naujų žinių apie tarptautinius teisinius instrumentus šeimos teisės srityje bei turėjau galimybę diskutuoti su Vokietijos, Italijos, Ispanijos ir kitų šalių teisėjais, palyginti teisinį reguliavimą ir praktikos ypatumus Lietuvoje ir kitose ES valstybėse narėse šeimos teisės srityje. Nagrinėju bylas, kylančias iš šeimos teisinių santykių, todėl mokymų tematika man buvo betarpiškai aktuali. Analizavome konvencijų, reglamentų nuostatas, ieškojome atsakymų konkrečiose ginčo situacijose, kurios nebuvo ypač paprastos, nes sumodeliuotos realių ginčų pagrindu, o jie galiausiai buvo sprendžiami Europos Sąjungos Teisingumo Teisme ar Europos Žmogaus Teisių Teisme. Laisvas asmenų judėjimas, didėjantys mišrių šeimų ir atitinkamai nutrauktų santuokų skaičiai lemia, kad teisėjas vis dažniau turi spręsti jurisdikcijos ir taikytinos teisės klausimus. Mokymų metu buvo skirta laiko tiek teisei, tiek lingvistikai, teisei kalbai. Maniau, kad ganėtinai gerai mokau anglų kalbą, tačiau paaiškėjo, jog kai kurių teisinių terminų iki tol nežinojau. Diskusijoms užtrukus ir ne viską, kas lektorių buvo suplanuota, nuodugniai aptarus, po mokymų lektorai pasidalijo mokymų medžiaga, įskaitant lingvistines užduotis, patarimus. Mokymai buvo šilti ir dalykiški.

Kam rekomenduotumėte šį seminarą?

Tiems, kuriems patinka mokytis, tobulėti, sužinoti ką nors nauja. Tiek teisėjai, tiek padėjėjai Vilniaus miesto apylinkės teisme ypač užimti, dideli darbo krūviai neretai kėsina į mūsų laisvalaikį ar net miego laiką. Todėl reikia atidžiai rinktis, kam ir kur skirti savo dėmesį ir jėgas. Teisėjo prioritetas yra (turi būti) gerai, nepriekaištingai atliekamas tiesioginis darbas. Tam reikia „šviesios“ galvos, susikaupimo, ištvėmės. Jei dalyvavimas mokymuose padeda

„persikrauti“, suteikia naujų jėgų grįžus į kasdienę rutiną, tuomet tiek šie, tiek kiti mokymai bus naudingi. O jei atgaivą suteikia kiti dalykai, tai, manau, juos ir reikia rinktis.

Gal galėtumėte pasidalyti, kaip ir kada galima kandidatuoti į šiuos mokymus?

J EJTN (angl. *European Judicial Training Network*) mokymus reikia registruotis

išimtinai per nacionalinę koordinuojančią instituciją, t. y. Nacionalinę teismų administraciją, kitaip nei į kitos teisėjams ir prokurorams skirtus mokymus organizuojančios organizacijos – ERA (angl. *Training in European Law*, vok. *Europäischen RechtsAkademie*) mokymus, į kuriuos paraiškas kartais galima teikti ir savarankiškai. Manau, Lietuvos teismų intraneto mokymų skiltyje laiku ir aiškiai teikiama informacija, susijusi tiek su EJTN, tiek su ERA, todėl jokio specialaus kandidatavimo nereikia. Reikia tik noro. ■

Teismo lituanisto tikslas – padėti parašyti taisyklingiau ir aiškiau

Božena Mozūraitienė, Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjo padėjėja

Teisingumo vykdymas – sudėtingas procesas, sunkiai išmatuojamas įprastais kokybės vertinimo kriterijais. Vis dėlto abejonių neįkyla, kad aiškūs ir visuomenei suprantami procesiniai sprendimai gerina teisingumo vykdymo kokybę, o kartu didina pasitikėjimą teismais. Siekti aukščiausių kokybės standartų teisėjams padeda ir daug nematomo, tačiau reikšmingo darbo atlieka įvairių sričių specialistai. Vieni iš jų – lituanistai. Apie kalbininko darbo ypatybes teisme ir taisyklingos kalbos reikšmę kalbamės su Lietuvos apeliacinio teismo lituaniste Lina Mišutiene.

Kodėl pasirinkote lituanisto kelią ir savo veiklą nusprendėte susieti su teismų sistema?

Savo kelią rinkausi dar Sąjūdžio metais, kai nebuvo nieko svarbiau nei kova už nepriklausomybę ir tautinį tapatumą. Tada studijuoti gimtąją kalbą atrodė labai prasminga. Tą patį manau ir dabar, ypač matydama, kaip kitos tautos kartoja mūsų kelią. O kad ateičiau dirbti į teismų sistemą, turėjau įgyti daug darbo patirties: dirbau lietuvių kalbos mokytoja, žiniasklaidos priemonių ir vertimų redaktore (redagavau daug Europos Sąjungos ir kitų dokumentų). Tik įgijusi solidų patirties bagažą laimėjau konkursą teisme. Čia dirbti man visada atrodė prestižo reikalas, nes tai institucija, ginanti ir sauganti didžiausias pasaulio vertybes – teisingumą ir kiekvieno žmogaus teises bei laisves.

Kokios pagrindinės lituanisto funkcijos teisme? Kuo šis darbas reikšmingas teisingumo vykdymui?

Pagrindinės lituanisto funkcijos yra dvi – redaguoti dokumentus ir konsultuoti kalbos klausimais. Su šiomis funkcijomis susijusios visos kitos. Kartais pagalvoju, kad mano pareigybės pavadinime labai tiktų žodis „padėjėja“, nes šiame darbe būtent taip ir jaučiuosi – aš padedu parašyti ir pasakyti taisyklingiau, aiškiau, sklandžiau. Teismas yra ne tik valdžios institucija, bet ir viešosios teisingumo paslaugos teikėjas, todėl jo darbuotojai turi užtikrinti kuo aukštesnę šios paslaugos kokybę, apimančią ir teismo dokumentų kalbą. Kuo ji taisyklingesnė, suprantamesnė, nuoseklesnė, tuo geresnė paslaugos kokybė ir tuo didesnis visuomenės pasitikėjimas ne tik teisingumą vykdančiu teismu, bet ir pačia teisine valstybe.

Lina Mišutiene

Kokių teismo darbuotojų klausimų dažniausiai sulaukiate? Ką patartumėte teismo darbuotojams, kad jų rengiami dokumentai būtų kuo taisyklingesni?

Klausimai būna patys įvairiausi – nuo skyrybos iki kalbos loginių ryšių. Kas mėnesį parengiu ir išsiunčiu bendradarbiams po aktualią kalbos konsultaciją ir įprastai tą dieną daugiausia sulaukiu jų klausimų. Kiekvienas klausimas man labai svarbus, nes rodo, kad žmogui rūpi kalba. Bendri patarimai dokumentų rengėjams būtų tokie: rašykite trumpai ir aiškiai, galvokite apie skaitytoją, ką jis jau žino ir ką jam dar reikia paaiškinti. Pateikite tik aktualiausią informaciją, venkite dviprasmybių, terminų sinonimijos, perteklinių neiginių. Trumpinkite tekstą, paklauskite savęs, ar nekartojate minties, ar šis žodis ar sakinytis išties reikalingi, ir nedvejodami išbraukite, jei jie nereikalingi. Tuomet skaitytojui neteks švaistyti laiko kelis kartus skaitant tą patį sudėtingą tekstą ir bandant suprasti jo esmę. Kad ir koks būtų dokumentas –

procesinis sprendimas, raštas, ataskaita, pranešimas spaudai, – kuo aiškiau ir glausčiau parašysite, tuo lengviau bus jį suprasti ir tuo didesnis bus jo poveikis. Žinoma, ne visada galima išvengti sudėtingų tekstų, tačiau juos išdėstyti kuo suprantamiau – labai svarbu.

Kaip teismo darbuotojai priima Jūsų pastabas, susijusias su netaisyklingu valstybinės kalbos vartojimu?

Teismo darbuotojai geranoriškai priima mano pastabas, nė karto neteko pajusti, kad nevertintų mano darbo ar abejotų, jog valstybinės kalbos reikalavimai nėra svarbūs. Teismo darbuotojams pirmiausia turėjau pati įrodyti, kad galiu būti jiems naudinga. Kartu su jais ir pati mokausi, ypač terminų tikslumo, turinio aiškumo, įsigilino j kalbos prasmės spalvas ir atspalvius. Ir nors kartais redaguojant sausą teisinį tekstą taip knieti pasakyti vaizdingiau, bet jei tenka rinktis – kalbos vaizdingumas ar tikslumas, visada pirmenybę teikiu tikslumui, nes, pavyzdžiui, net ir pakeitus žodžių tvarką, galima iškraipyti prasmę.

2016 m. Teisėjų taryba patvirtino Rekomenduojamus teismų procesinių sprendimų kokybės

standartus. Jūsų nuomone, ar šių standartų laikymasis padeda teismams, siekiant procesinių sprendimų aiškumo ir suprantamumo visuomenei?

Standartai – viena iš priemonių, kuria siekiama, kad teismo personalas perimtų iš teisėjų administracines ir technines funkcijas ir teisėjai galėtų visą dėmesį skirti intelektinei veiklai priimdami sprendimus. Standartų reikalavimų laikymasis padeda teismams siekti ne tik procesinių sprendimų aiškumo ir suprantamumo visuomenei, bet ir teismų sistemos dalyvių bendradarbiavimo, nes neretai procesiniai sprendimai keliauja iš vienos instancijos į kitą. Jei teismų sistemos dokumentų rengėjai laikysis vienodų teisiškai ir lingvistiškai pagrįstų dokumentų turinio, struktūros, formos reikalavimų, tai bus žingsnis efektyvesnės teismų sistemos veiklos ir kokybiškesnio teisingumo vykdymo link.

Jūsų vertinimu, ar taisyklingai kalbai teismuose skiriama pakankamai dėmesio? Jei ne, ką reikėtų tobulinti?

Nuo kiekvieno žmogaus priklauso, ar taisyklinga kalba jam yra vertybė. Pati

institucija gali tik sudaryti sąlygas vartoti ją kuo taisyklingesnę. Manau, labai svarbu, kad visuose teismuose būtų įdarbinti kalbininkai, redaguojantys teismo dokumentus ir konsultuojantys darbuotojus. Iš 22 Lietuvoje veikiančių bendrosios kompetencijos ir specializuotų teismų tik pusė turi lituanistus. O kalbininkai dirbdami teisme jau patys įvertins, kokių žinių, įgūdžių ir gebėjimų trūksta darbuotojams, kokias priemones ir mokymus verta pasirinkti. Esu labai dėkinga Lietuvos apeliacinio teismo kolektyvui už bendradarbiavimą, palaikymą, supratingumą. Nuoširdžios padėkos žodžius turiu ir Nacionalinės teismų administracijos kalbos redaktorės ir Valstybinės lietuvių kalbos komisijos Bendrojo skyriaus vedėjos Aurelijos Dvylytės buriamai teismų lituanistų bendruomenei už bendrystę ir švietėjišką misiją dalijantis kalbos aktualijomis, naujienomis, naudinga patirtimi, čia ir dabar reikalingais patarimais.

Juk ir pats gyvenimas – kaip teksto redagavimas: įgyji patirties, sukaupi žinių, išmoksti atsirinkti ir pasirinkti. Tereikia pasidalyti tuo, kas vertinga, pataisyti ar net ištrinti nereikalingus žodžius ir sakinius, kurie nieko nesako ir niekur neveda, kad liktų tai, kas išties svarbu, – prasmė, kurios ieškome. ■

Teisės į vertėją užtikrinimo organizaciniai iššūkiai teismuose

Laura Mickevičiūtė, Lietuvos apeliacinio teismo Teismų praktikos skyriaus vadovė

Šiuolaikinis globalus pasaulis, įvairiuose santykiuose vyraujantis tarptautiškumas lemia ir tai, kad vis dažniau teismo posėdžiuose prireikia vertėjo pagalbos. Apie vertėjų poreikį teismuose, taip pat iššūkius, su kuriais susiduria teismai, stengdamiesi tinkamai užtikrinti teisę į vertėją, ir vertėjų darbo ypatumus kalbamės su Vilniaus regiono apylinkės teismo kanclere Vilma Grigaravičiene.

Kokių kalbų vertėjų dažniausiai prireikia teisme? Kokios rečiausios kalbos vertėją yra tekę kviesti?

Nuo 2021 m. gegužės mėnesio smarkiai išaugęs neteisėtai Lietuvos ir Baltarusijos

sieną kertančių užsieniečių skaičius lėmė neišvengiamus bylą, kuriose sprendžiama dėl tokių užsieniečių teisinės padėties, srautų pokyčius Vilniaus regiono apylinkės teisme. Tai sąlygojo ir įvairių rečiau vartojamų užsienio kalbų poreikį teisme. Anksčiau retai

Vilma Grigaravičienė

girdėti užsienio kalbų pavadinimai, tokie kaip kurdų (soranių ir kurmandžių dialektai), puštūnų, badinių, teisme tapo kasdienybe, aišku, prie dažniausiai užsakomų išlikę rusų, anglų, prancūzų bei arabų kalbų vertėjai. Rečiausią kalbą dabar jau sudėtinga išskirti,

todėl paminėsiu bent keletą – bengalų, farsi, persų, tamilų, mandingų, somalių, sinhalų, tadžikų, pandžabų, soninkų, bambarų. Tokių kalbų vertėjai buvo kviečiami dalyvauti teismo posėdžiuose.

Ar pasikeitė vertėjų poreikis padaugėjus bylų, susijusių su nelegaliai į Lietuvos Respubliką patenkančiais asmenimis? Kokių išbandymų tenka patirti užtikrinant vertėjų paslaugas tokiose bylose? Ar pasitaiko atvejų, kai reikia kelių skirtingų kalbų vertėjų vienoje byloje?

Padaugėjus bylų, susijusių su nelegaliai į Lietuvos Respubliką patenkančiais asmenimis, vertėjų poreikis gerokai išaugo. Per 2021 m. mūsų teismas užtikrino įvairių kalbų vertėjų dalyvavimą daugiau nei 1 tūkst. žodinių procesų, beveik tiek užsakyta priimtų procesinių sprendimų vertimų raštu.

Kasdienė pareiga užtikrinti sklandų įvairių kalbų vertėjų dalyvavimą posėdžiuose, suderinti skirtingų kalbos dialektų vertėjus skirtinguose posėdžiuose arba kelių kalbų vertėjų viename posėdyje, nes nėra vertėjo, galinčio versti tiesiogiai į lietuvių kalbą ir, priešingai, reaguoti į staiga posėdžio metu iškilusius naujus poreikius, kontroliuoti ir užtikrinti vertėjų dalyvavimo teismo posėdžiuose trukmę vis dar yra bene didžiausias iššūkis, kadangi dėl išaugusio vertimų poreikio visoje Lietuvoje vertimų biurams vis sunkiau tą poreikį patenkinti.

Su kokiais iššūkiais tenka susidurti pradėjus dažniau organizuoti nuotolinius teismo posėdžius? Ar vertėjai dalyvauja posėdžiuose nuotoliniu būdu ir ar dažnos situacijos, kai asmuo, kuriam reikia vertėjo pagalbos, ir vertėjas yra skirtingose vietose?

Dėl pandeminės situacijos šalyje dauguma bylų jau buvo nagrinėjamos nuotoliniu būdu, nelegalių migrantų bylos – ne išimtis. Pastebėjome pokytį, kad posėdžiai, rengiami nuotoliniu būdu, kuriuose dalyvauja vertėjas,

užtrunka ilgiau nei įprastai. Ilgesnę trukmę nulemia ir poreikis taikyti nuoseklų vertimą, kadangi nebelieka sinchroninio vertimo galimybės.

Šiuo metu jau pasitaiko atvejų, kai vertėjai jungiasi ne tik iš skirtingų vietų su asmeniu, kuriam reikia vertėjo pagalbos, tačiau jungiasi jau ir iš skirtingų pasaulio šalių, kadangi vertimų biurai įpareigoti užtikrinti vertimą byloje dalyvaujančio asmens gimtąja kalba, o retų kalbų vertėjų Lietuvoje trūksta.

Kokia yra vertėjo darbo diena, ar pavyksta iš anksto susiplanuoti darbus?

Vilniaus regiono apylinkės teisme nuolat dirba tik lietuvių ir rusų bei lietuvių ir lenkų kalbų vertėjai. Vertėjų diena prasideda nuo preliminarus darbų planavimo. Patikrinamas teismo posėdžių tvarkaraštis, prieš dalyvaujant teismo posėdžiuose susipažįstama su bylos medžiaga, vėliau raštu atliekami teismo procesinių dokumentų vertimai iš valstybinės kalbos ir atvirkščiai. Be to, dar tenka dalyvauti ikiteisminio tyrimo veiksmuose ar neteisėtų migrantų bylose, pastarosiose bylose yra trumpi procesiniai terminai ir vienas po kito vykstantys teismo posėdžiai. Suplanuoti teismo vertėjo darbo dieną gana sudėtinga ir dėl informacijos apie bylose dalyvaujančių proceso dalyvių, pavyzdžiui, liudytojų, valstybinės kalbos žinių lygį trūkumo arba neretai pasitaikančių atvejų, kai kaltinamasis, kuris nesinaudojo vertėjo paslaugomis ikiteisminio tyrimo metu, pakeičia savo nuomonę ir nori pasinaudoti savo teise į vertėjo paslaugas bylos nagrinėjimo teisme metu. Taigi, teismo vertėjų darbas yra dinamiškas, galima tik iš dalies iš anksto susiplanuoti kitos dienos ar savaitės darbus.

Vertėjams tenka dalyvauti įvairiose bylose – tiek civilinėse, tiek baudžiamosiose. Kuriose bylose vertėjams yra paprasčiau? Kokios įtakos vertėjo darbui turi specialios terminijos vartojimas?

Vertimo požiūriu civilinės bylos galbūt netgi sudėtingesnės, nes vartojama platesnė terminija, baudžiamosios bylos yra

sunkesnės emociniu požiūriu. Daug priklauso ir nuo bylos sudėtingumo, specialios terminijos byloje vartojimo (pavyzdžiui, bankininkystės, finansų srities, specialūs techniniai, medicininiai, nauji IT srities terminai), todėl vertėjai, siekdami užtikrinti sklandų ir teisingą informacijos perteikimą, privalo iš anksto susipažinti su bylos tematika ir, esant poreikiui, savarankiškai pagilinti savo specifinių terminų vartosenos žinias.

Kaip manote, ar tikslinga būtų centralizuotai koordinuoti vertėjų paslaugų teikimą? Kodėl?

Vilniaus regiono apylinkės teismo veiklos teritorija apima pietryčių Lietuvą, tad neišvengiamai mūsų teismas turi atsižvelgti į čia įsikūrusių tautinių mažumų kalbų poreikius. Šiuo metu teisme dirba 12 rusų ir lenkų kalbų vertėjų, kurie per metus atlieka beveik 2 tūkst. vertimų žodžiu ir raštu į lietuvių, rusų ir lenkų kalbas ir iš jų. Teisme dirbantys vertėjai lengvai pasiekiami ne tik darbo, bet ir poilsio bei švenčių dienomis, kai tenka dirbti pagal iš anksto patvirtintus darbo grafikus. Pasirinktas sprendimo būdas – į pareigas priimti tam tikrų kalbų vertėjus, atsisakant vertimo biuro paslaugų, įstaigai yra gerokai ekonomiškė ir efektyvesnė. Tad vertinant vien tik Vilniaus regiono apylinkės teismo vertėjų paslaugų poreikių kontekste centralizuoti vertimų paslaugos teikimą nebūtų tikslinga. Paminėtina ir tai, kad šiuo metu, siekiant užtikrinti kokybišką bylos procesą, ypač nagrinėjant bylas pagal Lietuvos Respublikos užsieniečių teisinės padėties įstatymą, viena iš esminių dedamųjų yra operatyvus vertimo paslaugų užsakyimas ir gebėjimas greitai reaguoti į besikeičiančias sąlygas bei staiga iškilusį poreikį prasidėjus posėdžiui (pavyzdžiui, posėdžio metu proceso dalyvis informuoja, kad jis nesupranta konkreta kalbos dialekto ar net pačios kalbos, tokiu atveju tenka čia ir dabar organizuoti kito vertėjo dalyvavimą posėdyje). Taigi, aiškiai sureguliuoti procesai konkrečiame teisme užtikrina ir operatyvų bei sklandų vertėjų darbą. ■

KONKURSAS

Suredaguokite sakinį (parašykite jį taip, kad, Jūsų nuomone, jis būtų taisyklingas), jį iki birželio 20 d. siųskite el. paštu kommunikacija@teismai.lt, tapkite geriausiu redaktoriumi ir gaukite prizą!

Anot protokolo, bendrasavininkų vieningu sutarimu buvo sudaryta savalaikė sutartis, suteikianti teisę valdyti, naudoti ir disponuoti turtu.

Čia rasite naudingų kalbos patarimų, kurie padės redaguoti:

Kaip kalbėta tarpukario teismuose?

Aurimas Žukauskas, Vilniaus miesto apylinkės teismo atstovas ryšiams su žiniasklaida ir visuomene

1918 m. vasario 16 d. Lietuvai paskelbus nepriklausomybę, valstybės gyventojai patyrė daugybę iššūkių. Po 123 metus trukusių Rusijos ir Vokietijos imperijų okupacijų šalis susidūrė su sunkumais siekdama tarptautinio pripažinimo, dėl kovų su bermontininkais, bolševikais ir Lenkija nemažai kilo ir valstybingumo išbandymų.

Šalia tarptautinių sunkumų rūpintis ir šalies vidaus reikalais. Lietuvoje pradėta plėtoti valstybinių institucijų veikla: atsirado policija, savivaldos institucijos, paštas, urėdijos. 1919 m. sausio 16 d. *Vyriausybės žiniose* paskelbtas *Laikinasis Lietuvos teismų ir jų darbo sutvarkymo įstatymas*, kuriuo apibrėžta šalies teismų veikla. Teismo valdžiai vykdyti paskirti *Lietuvos Vyriausiasis Tribunolas*, apygardos teismai ir taikos teisėjai, kurių steigimo laiką nustatė teisingumo ministras.

Vyriausybės žiniose publikuotame įstatyme skelbiama, kad teismo posėdžiai turi vykti lietuvių kalba. Valstybine kalba turėjo būti rašomi teismo posėdžių protokolai ir sprendimai. Pažymima, jog teisėjas privalo kalbėti gudų ir lenkų kalbomis, kad galėtų susikalbėti su teismo proceso dalyviais, kurie nekalba lietuvių kalba. Nemokantiems šių kalbų teisme dalyvaujantiems asmenims turėjo būti priskiriamas vertėjas.

Nors šis įstatymas buvo paskelbtas, kilo problemų dėl specialistų kalbos nemokėjimo. Retas teisininkas kalbėjo lietuviškai, o dažno lietuvių kalba neatitiko normų. Advokatas Kazimieras Samajauskas savo 1921 m. išleistame leidinyje *Lietuvos teismų ir teisminkų įvardijimas* rašė: „Įvairiose Lietuvos įstaigose kalbama ir rašoma taip sudarkyta kalba, kad lietuviui sunku ir suprasti, negalima ja nesibjaurėti.“

Apie iškilius kalbinius iššūkius kalbėjo ir profesorius Augustinas Janulaitis 1928 m. gruodžio 16 d. surengtame iškilmingame posėdyje teismų dešimtmečiui Lietuvoje paminėti. „Iš pat pradžių įstatyme buvo nustatyta, jog teismo kalba – lietuvių. Bet praktikoje nebuvo galima iš karto griežtai to reikalavimo laikytis: kai kurie teisėjai, valstybės gynėjai, tardytojai iš pradžių nemokėjo ar menkai temokėjo lietuviškai ir raštus rašė rusiškai, o kai raštus reikėjo

skelbti arba įteikti bylininkams, tai versdavo lietuviškai ir šis tekstas buvo originalas. Šiaip vidaus susirašinėjimuose galima buvo kartais užtikti tik rusų kalbą“, – sakė profesorius.

Pirmaisiais nepriklausomybės metais buvo daug darbo, teismuose trūko darbuotojų, nemaža jų dalis buvo Rusijoje mokslus baigę arba atvykę iš Rusijos gilumos. Daugelis jų mokėjo tik rusų kalbą. Profesorius savo kalboje pabrėžė, kad nepriklausomybės aušroje kvalifikuotų darbuotojų, kalbančių lietuvių kalba, buvo nedaug: „Teisių mokslo ir prityrimo nebuvo galima reikalauti. Taip pat buvo sunkumų su kalbos nemokėjimu, kai kur prityrimą pavaduodavo pirmųjų lietuvių užsidegimas, kitur žinios atsverdavo kalbos nemokėjimą. Rašydavo rusiškai, kam kitam tekdavo versti lietuviškai.“

Labiausiai lietuvių kalba vykdomiems procesams teismuose priešinosi advokatai. Pastarieji keldavo reikalavimus, iš pradžių dažnai ne patys kalbos mokėsi, o reikalaujavo teismo kalbėti rusiškai. Kartais pasitaikydavo atvejų, kai advokatai apkaltindavo teises institucijas antisemitizmu, kadangi jiems nebuvo leidžiama kalbėti rusų kalba. Leidinyje

Lietuvos teismas 1918–1928 m. aprašoma situacija, kai advokatas, tekste įvardijamas F., teigė, kad teismas, proceso metu jam neleidamas kalbėti rusų kalba, varžo žydų teises.

Profesorius Vladislovas Mačys savo atsiminimuose rašo, kad advokatų kalbėjimas rusų kalba sukeldavo nepatogumų kitiems teismo dalyviams: „Kai kurie advokatai nemokėjo lietuvių kalbos, todėl iš pradžių jiems buvo leidžiama kalbėti rusiškai. Bet kai dėl to buvo pastebėtas nepatogumas, nes daugelis bylininkų ir liudytojų nemokėjo rusų kalbos, tai tiems advokatams 1920 metais buvo įsakyta kalbėti lietuviškai. Kitose Pabaltijo valstybėse advokatams buvo skirtas laikas valstybės kalbos išmokti, Lietuvoje tokio laiko nebuvo skirta.“

Tiesa, Lietuvos Vyriausiasis Tribunolas 1920 m. liepos 31 d. atmetė advokatų skundus ir nurodė, kad teismo kalba yra lietuvių kalba. Dėl šios priežasties advokatams, kaip ir teismo darbuotojams, posėdyje nebuvo leidžiama kalbėti nelietuviškai.

Vienas didžiausių pirmų Lietuvos teisinės

Šiaulių taikos teismas 1920 m. Maksas Rubinšteinas, Šiaulių „Aušros“ muziejus.

sistemos iššūkių – iš okupacinės Vokietijos valdžios perduotos baudžiamosios bylos. Jos nagrinėtos vokiečių kalba, tad teismų darbuotojams teko jas išversti ir procesą tęsti. 1918 m. gruodžio 13 d. paskelbtame *Teisingumo ministerijos aplinkraštyje* nurodyta, kad baudžiamosios bylos turi būti baigtos nagrinėti, tačiau nenumatyta, kokia kalba. Teisėjui, kuris nemokėjo vokiečių kalbos, buvo paskirti vertėjai.

Besikurianti Lietuvos teisinė sistema iš Vokietijos okupacinės valdžios perėmė ir įsisteisėjusius sprendimus bei nuosprendžius. Atsakingi teismų darbuotojai turėjo išsiaiškinti, ar šie sprendimai vis dar galioja. Kadangi trūko vertėjų, kurie galėtų padėti tai išsiaiškinti, teismuose vertėjais kartais būdavo asmenys, kurie prastai mokėjo lietuvių kalbą. Teisėjams dažnai iškildavo klausimų dėl okupacinės valdžios nuosprendžių legitimumo.

Nors jau nuo 1919 m. minima, kad teismų procese vartojama lietuvių kalba, valstybine ji pripažinta tik 1922 m. Lietuvos Valstybės Konstitucijoje. Šiuo įstatymo straipsniu buvo nubrėžta valstybės tautinė kryptis. Neabejotina, kad tai turėjo įtakos ir teismams. Panašiu metu nustota posėdžių salėse vartoti užsienio kalbas. 1928 m. Konstitucijos 7 straipsnyje valstybinės lietuvių kalbos vartojimas įtvirtintas: „Valstybinė kalba – lietuvių kalba. Įstatymu nustatoma, kuriuose Lietuvos kraštuose ir kuriose viešose įstaigose, be lietuvių kalbos, gali būti vartojamos ir kitos kalbos.“

1923 m. Lietuvai prisijungus Klaipėdos kraštą, kilo šio krašto teisinės sistemos reorganizavimo iššūkių. Didelę šios Lietuvos teritorijos gyventojų dalį sudarė vokiečiai ir vokiškai kalbantys asmenys, tad iškilo klausimas – kokia kalba turėtų būti nagrinėjamos bylos? Krašte galiojo Prūsijos

Karalystės teismų santvarkos įstatymas, kurio 184 straipsnyje minima, kad teismo procesas turi vykti vokiečių kalba, tačiau kartu galiojo ir Krašto Statuto 27 straipsnis, kuriame skelbiama, jog vokiečių ir lietuvių kalbos yra lygios.

Nors Lietuvos valstybės politikai norėjo pripažinti, kad Prūsijos Karalystės teismų santvarkos įstatymai, prieštaraujantys Krašto Statutui, netenka galios, tačiau to pasiekti iškart nepavyko. Ilgą laiką Klaipėdos krašto teisėjai laikydavo egzaminus Prūsijoje, iki 1927 m. prisiekdavo pagal Prūsijos teisingumo ministerijos patvirtintas taisykles, o iki pat 1934 m. į teisėjų gretas buvo priimami asmenys, gavę išsilavinimą Vokietijos aukštosiose mokyklose.

Dauguma teisėjų Klaipėdos krašte kalbėjo vokiečių kalba. Remiantis levos Deviatnikovaitės surinktais duomenimis, vokiškai paslaugas teikė 80 teisininkų, o lietuviškajai Klaipėdos krašto daliai – vos 8. Skelbiama, kad iš visų teritorijoje dirbusių advokatų tik 2 advokatai mokėjo lietuvių kalbą. Užfiksuota atvejų, kai teisėjai nesutikdavo bylų nagrinėti lietuvių kalba, o gyventojai skųsdavosi vertimų kokybe. Pasak proceso dalyvių, vertėjai nemokėdavo bendrinės lietuvių kalbos, dažnai pakeisdavo ir sakinių prasmę.

Užfiksuota atvejų, kai proceso dalyvis, teisme kalbėjęs lietuvių kalba, buvo nubaustas 5 parų areštu. Panaši situacija Klaipėdoje išliko visą apžvelgiamąjį laikotarpį. Pirmą kartą byla lietuvių kalba išnagrinėta 1934 m., kai proceso dalyviai nemokėjo vokiečių kalbos. Teismas pritarė jų prašymui ir paskyrė nagrinėti bylą lietuvių kalba. Vertėjo į vokiečių kalbą prireikė vienam prisiekusiajam.

Tarpukario laikotarpiu pradėta vartoti daug teisinių terminų, kurie ir šiuo metu

vartojami Lietuvos teisinėje sistemoje. Anksčiau Lietuvos teritorijoje teisiniai procesai vykdyti rusėnų, lenkų, rusų ir vokiečių kalbomis, o šalyje dirbę teisininkai dažnai buvo mokslus baigę Rusijoje ar Vokietijoje. Dėl šios priežasties bendrų sutartų ir įteisintų terminų nepriklausomybės aušroje Lietuvoje nebuvo.

Kalbininkas J. Jablonskis kartu su Teisingumo ministerijos Antrojo departamento direktoriumi A. Milčinskiu 1919 m. lapkričio 3 d. laikraštyje *Lietuva* paskelbė pranešimą, kad rengiamas teisinių terminų žodynas, ir prašė įvairiausių sričių teisininkų atsiųsti sąrašus terminų, kuriuos reikia išversti. Kartu buvo prašoma pridėti ir pasiūlymų sąrašą, kaip minėtus terminus reikėtų pavadinti. Tyrėjai mano, kad iš šio pranešimo ir kilo J. Jablonskio sudarytas 120 puslapių apimties rankraštinis rusų–lietuvių kalbų žodynas su teisės terminais, kuriame buvo žodžiai: *teisės peržengimas* (dabar nusižengimas), *kompetencija*, *viršininkas*, *įspėjimas*, *kaltybė* (dabar kaltė), *įrodymas*, *bausmė*.

1921 m. kovo 14 d. ministras pirmininkas K. Grinius sudarė Terminologijos komisiją. Į ją įtraukti kalbininkai K. Būga, J. Jablonskis, A. Smetona, A. Vireliūnas, J. Balčikonis ir kiti garsūs to meto asmenys. Ši komisija turėjo sudaryti 10 komisijėlių, kurios sukurtų ar suvienodintų teisių, mokslo, administracijos terminus. Komisija terminus vertė iš rusų kalbos, nustatė jų reikšmes. 1921 m. gruodžio 23 d. laikraštyje *Lietuva* buvo išspausdinti 68 teisės terminai. Tarp jų ir šandien plačiai Lietuvos teisinėje sistemoje vartojami: *byla*, *kaltinamasis*, *pareiškimas*, *liudytojas*, *trečiasis asmuo*, *atidėti bylą*, *įrodinėti* ir kt. 1922 m. kovo 26 d. laikraščio *Lietuva* numeryje paskelbti terminai: *ieškinyis*, *ieškovas*, *atsakovas*, *prašymas*, *sustabdyti bylą* ir kt.

Tiesa, ne visi siūlyti terminai tapo vartotini. Advokatas K. Samajauskas savo išleistoje knygoje kritikavo lietuvių teisinę terminiją ir siūlė įtraukti terminus, tačiau jie kalboje neprigijo: Vyriausiojo Tribunolo pavadinimą siūlė pakeisti *Aukštuoju teismu*, pareiškėjus – *skundikais*, įtariamąjį ar kaltinamąjį – *apskųstaisiais*, o advokatus – *teisių gynėjais*.

Alvydo Umbraso tyrime skelbiama, kad tarpukariu vartota apie 600 skirtingų terminų su šaknimi *teis-*, o tai sudarė apie devintadalį visų kodeksuose paminėtų terminų. Tokie sąrašai laikraštyje iš viso buvo skelbti bent 5 kartus.

Rengiant straipsnį remtasi levos Deviatnikovaitės, Alvydo Umbraso, Aldono Pupkio straipsniais ir Lietuvos archyvų medžiaga.

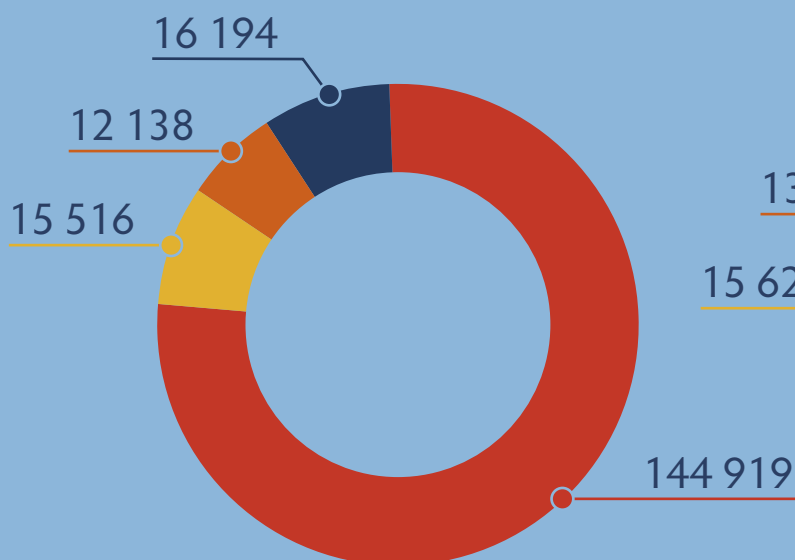
Marijampolės taikos teismas 1928 m. Nežinomas fotografas, Marijampolės kraštotyros muziejus.

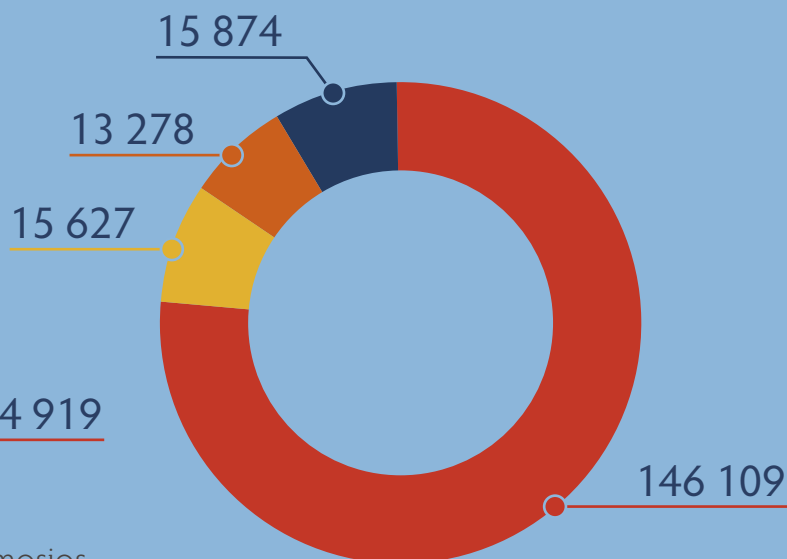
LIETUVOS TEISMAI VEIKLOS REZULTATAI

2021 m.

2021 m. Lietuvos teismuose
gautos **188 767** bylos:

2021 m. Lietuvos teismuose
išnagrinėtos **190 888** bylos:

- Civilinės
- Baudžiamosios
- Administracinių nusižengimų
- Administracinės

Neteisėtos migracijos, COVID-19 ir kitos gautos bei išnagrinėtos bylos,
bausmių politika, teisėjų korpuso pokyčiai,
teismų savivaldos institucijų veikla,
nuotoliniai posėdžiai ir susitikimai,
projektai, teismų veiklos finansavimas ir kitos
sritis detalčiai apžvelgtos 2021-ųjų Lietuvos teismų veiklos ataskaitoje,

kurią rasite čia:

LIETUVOS
TEISMAI